

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

DE KWALITEIT VAN DE AFNAME VAN HET CENTRAAL SCHRIJFTELIJK EN PRAKTISCH EXAMEN 2016

Utrecht, januari 2017

Voorwoord

Eindexamenkandidaten in het vmbo staan op het punt vakmensen te worden. Tijdens hun opleiding hebben ze kennis opgedaan en vaardigheden geleerd. Beheersen ze die voldoende om toegelaten te worden tot een vervolgopleiding? Dat wordt voor een belangrijk deel bepaald door het centraal schriftelijk en praktisch examen (cspe).

Deskundigen stellen de inhoud van dat examen zorgvuldig vast. Er geldt een landelijke norm van wat kandidaten per vak moet kennen en kunnen. Op die manier wordt gegarandeerd dat iedereen met een beroepsgericht vmbo diploma bepaalde kennis en vaardigheden heeft. Daar moet de maatschappij op kunnen rekenen.

Dan komt het moment dat de examinerator het cspe afneemt. De kwaliteit van de afname bepaalt of kandidaten een gelijke kans van slagen hebben. Dat blijkt bij veel scholen wel, maar helaas niet bij alle scholen vanzelfsprekend. Enkele voorbeelden.

Heeft de school voldoende gedaan om het examen geheim te houden? Lukt het de examinerator om de kandidaat – zijn eigen leerling – het examen helemaal zelfstandig te laten uitvoeren? Dat vraagt een professionele houding. Het gebruik van alleen voorgeschreven materiaal en gereedschap is nodig voor een betrouwbaar examen. Dat geldt ook voor beoordeling volgens dezelfde even strenge norm. En zo is er nog een aantal voorwaarden waaraan de afname van het examen moet voldoen. Welke afspraken maken scholen daar over en wie ziet er op toe?

De wettelijke vereisten en richtlijnen voor het cspe zijn erop gericht om alle kandidaten gelijke kansen te geven bij het doen van examen. Leven scholen die regels en richtlijnen niet na, dan is de betrouwbaarheid van het examen in het geding. Het gaat om een gelijke kans van slagen. Dat maakt dat de Inspectie de kwaliteit van de afname van het cspe onderzoekt en toezicht houdt. Toezicht dat overigens breed gedragen wordt door scholen. Scholen die niet voldeden, kregen een onvoldoende en een herstelopdracht.

Uit dit onderzoek blijkt dat de omstandigheden voor het cspe van de onderzochte vakken verbeterd zijn sinds 2013. Maar de Inspectie constateert ook dat 15 procent van de scholen de regels en richtlijnen van het cspe niet naleven. Dat is onacceptabel. Diverse onderwijspartijen onderschrijven onze conclusie en we spraken af dat zij met een pakket maatregelen komen. De Inspectie onderzoekt in 2018 opnieuw of scholen voldoen aan de regels en richtlijnen.

We moeten de waarde van het diploma kunnen garanderen. Leerlingen hebben het recht op de zekerheid van een waardevol diploma. Laten we ervoor zorgen dat alle leerlingen met dat gegeven hun volgende stap in hun beroepsleven kunnen zetten.

Monique Vogelzang
Inspecteur-generaal van het Onderwijs
januari 2017

INHOUD

Samenvatting

Inleiding	8
1. Doel onderzoek	9
2. Onderzoeksvraag en wettelijke basis	10
3. Onderzoeksopzet, steekproef en onderzoeksactiviteiten	15
3.1 Onderzoeksopzet	15
3.2 Steekproef	17
3.3 Uitvoering Onderzoek en onderzoeksinstrumenten	18
4. Resultaten	21
4.1 Voorbereiden examens en herkansen	23
4.2 Afnemen examen	26
4.3 Beoordelen examen	33
4.4 Ervaren knelpunten	37
4.5 Resultaten (v)so	38
5. Duiding resultaten en verklaring onregelmatigheden	40
5.1 Duiding resultaten	40
5.2 Verklaring optreden onregelmatigheden	41
5.3 Verklaring optreden onregelmatigheden	42
6. Conclusie en aanbevelingen	45
6.1 Conclusie	45
6.2 Aanbevelingen	47
6.3 Maatregelen partijen in het Voortgezet Onderwijs	48

BIJLAGEN

Bijlage 1.	Interviewformulier examinator
Bijlage 2.	Interviewformulier schoolleiding/ examensecretaris
Bijlage 3.	Beoordelingsformulier CSPE 2016
Bijlage 4.	Uitkomsten voldoen aan onderzochte randvoorwaarden
Bijlage 5.	Beslisregels

Samenvatting

De Inspectie van het Onderwijs onderzocht in 2016 opnieuw de kwaliteit van de afname van het centraal schriftelijk en praktisch examen (cspe) in het vmbo-b. De Inspectie onderzocht 87 afdelingen, verdeeld over de drie vakken Landbouw breed, Handel en verkoop en Zorg en welzijn breed. In 2008 en 2013 heeft de Inspectie soortgelijke onderzoeken laten uitvoeren. Nieuw in 2016 was dat de Inspectie het onderzoek in eigen beheer uitvoerde en scholen door de Inspectie werden beoordeeld. Ook nieuw was dat – naast de examens in het regulier voortgezet onderwijs (vo) – ook zes examens van kandidaten uit het (voortgezet) speciaal onderwijs zijn beoordeeld.

In het voortgezet onderwijs voldeed 85 procent van de onderzochte scholen (vrijwel) volledig aan vereisten die voortvloeien uit de regels en richtlijnen voor de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van examens. De onderzochte scholen die niet voldeden (15%) kregen een herstelopdracht. Vergelijken we de resultaten met die uit eerdere onderzoeken, dan zien we in het algemeen een positieve ontwikkeling. Voor de Inspectie is het duidelijk dat het cspe op zeer veel scholen uiterst serieus en zorgvuldig benaderd wordt. Toch leeft een deel van de scholen, ondanks een aangekondigd Inspectieonderzoek, de richtlijnen en regels van het examen niet na.

Wat beter gaat

De geheimhouding van de examenopgaven en de voorbereiding van het examen gaan beduidend beter: alle onderzochte scholen verklaarden een kluis te gebruiken voor het bewaren van het examen die alleen toegankelijk is voor enkele gemachtigden. Veel scholen stellen duidelijk procedures op schrift, waarbij examinatoren tekenen voor geheimhouding en het naleven van de richtlijnen en regels.

Het afnemen van de examens zoals voorgeschreven, is sterk verbeterd. Dat blijkt uit zowel de observaties als uit de interviews die we afnamen ter verificatie. Ten opzichte van 2013 verbeterde de wijze waarop de examinatoren de opdrachten lieten uitvoeren met 15 procent. Ruim 86 procent van de scholen leeft de regels na. In 2016 werden op 95 procent van de onderzochte scholen uitsluitend voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen gebruikt. Ten opzichte van 2013 betekent dat een stijging van ruim 9 procent.

Veel meer kandidaten leggen in 2016 het examen af op eigen kracht en zonder hulp van de examiner of andere kandidaten. In 2013 liet het onderzoek zien dat op 62 procent van de onderzochte scholen kandidaten werden geholpen tijdens het examen. Dat is in 2016 nog bij 12 procent van de examens waargenomen. Er zijn eveneens duidelijke vorderingen gemaakt bij het

beoordelen van kandidaten volgens de richtlijnen. Bijna alle examens werden volgens de norm beoordeeld. Te soepel of juist te strenge beoordelingen heeft de Inspectie nauwelijks meer waargenomen. In het algemeen werden de voorgeschreven aspecten beoordeeld, waarbij ook een tweede examinerator zeggenschap had bij het vaststellen van het resultaat.

De resultaten zijn in het algemeen beter. Volgens de Inspectie heeft dat vermoedelijk te maken met de professionalisering van de sector. De Stichting Platforms VMBO organiseert sinds dit jaar de *Leergang schoolexaminering vmbo* beroepsgericht. Examinatoren vinden de richtlijnen en de informatie bij de examens duidelijker dan voorheen. Ook veel examensecretarissen van het voortgezet onderwijs worden professioneler. De examensecretarissen hebben zich sinds 2014 verenigd in het Platform examensecretarissen (PLEXS). Daarnaast is zeer denkbaar dat het toezichtaspect van dit onderzoek heeft meegespeeld. Het vooraf aangekondigde toezicht van de Inspectie én de beoordeling van de school, is ongetwijfeld bij een aantal scholen drijfveer geweest tot een nog zorgvuldiger aanpak van het examen. Onderwijspartijen onderschrijven dit gegeven.

Wat beter moet

Elke school die niet voldoet aan de vereisten uit de regels en richtlijnen omtrent een centraal examen is er één te veel. De Inspectie vindt het onacceptabel dat 15 procent van de onderzochte scholen de regels en richtlijnen niet wist na te leven. Ondanks de aankondiging van het Inspectiebezoek, namen onderzoekers waar dat opdrachten niet op de voorgeschreven manier afgelegd konden worden, dat kandidaten niet in staat werden gesteld om het examen op eigen kracht af te leggen en/of dat er niet volgens de voorgeschreven norm beoordeeld werd.

Scholen die specifieke afspraken en protocollen hebben voor een goed verloop van het examen op hun school voldoen relatief vaker (drie keer zo vaak) aan wettelijke vereisten. Tevens blijkt dat scholen die intern toezicht organiseren rondom het cspe, relatief vaker de wettelijke regels naleven.

Zowel het schoolbestuur als de examinatoren en andere betrokkenen hebben een belangrijke verantwoordelijkheid voor een kwalitatief goed afgenomen cspe. Voldoende borging van het examenproces, facilitering, naleven van afspraken en toezien dat dit gebeurt, vraagt een professionele opstelling in de gehele organisatie. Dat is in het belang van de maatschappelijke waarde van het vmbo-diploma (civiel effect).

De Inspectie roept schoolbesturen op om het examenproces beter te borgen en systematisch na te gaan of regels, richtlijnen en afspraken gehanteerd en nageleefd worden en zal daar op toezien. De Inspectie blijft aandacht besteden

in contacten met scholen en schoolbesturen aan de kwaliteit van de afname van het cspe en houdt daar toezicht op. In 2018 volgt een nieuw onderzoek naar de afnamepraktijk van het cspe.

De Inspectie heeft de VO-raad, de AOC Raad, de Stichting Platforms VMBO, het College voor Toetsen en Examens en ook het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap betrokken bij het onderzoek. In twee door de Inspectie georganiseerde bijeenkomsten bleek dat de partijen de uitkomsten, duiding en conclusies van het onderzoek onderschrijven. De Inspectie heeft afgesproken met deze partijen dat zij met een pakket maatregelen komen om de afnamepraktijk te verbeteren. In 2018 blijkt uit het toezicht welk effect de maatregelen hebben gehad.

Inleiding

In het vmbo worden beroepsgerichte vakken afgesloten met het centraal schriftelijk en praktisch examen (cspe). Het cspe bestaat uit een aantal praktische handelingen en vaktheoretische vragen. Het betreft een landelijk genormeerd examen. Alle leerlingen in Nederland die een beroepsgericht vak kiezen, leggen hetzelfde examen af op het niveau van de onderwijssoort die zij volgen, zodat de slagingskansen voor iedere leerling gelijk zijn.

In 2008 en in 2013 liet de Inspectie een onderzoek uitvoeren naar de kwaliteit van de afname van het cspe. Het ging om vragen als: *Oefenen kandidaten met de examenopdrachten? Geven examinatoren aanwijzingen tijdens het examen? Oordelen examinatoren streng of soepel? Wanneer is er een tweede examinerator aanwezig?*

De meting in 2013 diende als vervolgmeting op het onderzoek van 2008. Uit het onderzoek bleek dat veel examinatoren zich aan de regels en richtlijnen houden. Ook bleek dat nog niet alle examinatoren zich (volledig) aan de richtlijnen houden. Op basis van deze uitkomst deed de Inspectie een aantal aanbevelingen aan het veld: betere communicatie, scholing, procedures en toezicht kunnen leiden tot kwalitatief betere examenafname volgens de exameneisen en richtlijnen.

Het College voor Toetsen en Examens, de VO-raad, de AOC raad en de Stichting Platforms VMBO hebben gehoor gegeven aan de oproep van de Inspectie om meer kwaliteit. Zij hebben de communicatie over een goed verloop van het cspe geïntensiveerd. Ook zijn de cspe formatprotocollen geactualiseerd en nadrukkelijker onder de aandacht gebracht. Belangrijke ontwikkelingen die bij moeten dragen aan de professionalisering van het examen zijn de oprichting in 2014 van het Platform voor examensecretarissen (PLEXS) en de activiteiten die het platform organiseert. Ook de nieuwe Leergang Examinering Schoolexamens beroepsgerichte keuzevakken biedt examinatoren de kans om beter te worden in het examineren.

In 2016 deden we een themaonderzoek naar de kwaliteit van de afname van het cspe. We hebben het onderzoek grotendeels vergelijkbaar ingericht en dezelfde aspecten bij de afname van het cspe onderzocht als in 2008 en 2013. Voor het eerst kregen

scholen een oordeel, doordat we op de scholen uit de steekproef een specifiek onderzoek in de zin van de Wet op het onderwijstoezicht (Wot) uitvoerden. Het doel van het onderzoek was tweeledig: scholen stimuleren en regels handhaven. We waardeerden scholen die zich aan de regels hielden en stimuleerden scholen die zich vrijwel helemaal aan de regels hielden om het nog beter te doen. Scholen die zich niet aan de regels hielden, kregen een herstelopdracht.

In dit themaonderzoek (2016) is ook het (voortgezet) speciaal onderwijs betrokken. Dat is nieuw. De Inspectie ziet namelijk al enige tijd dat steeds meer scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs zich inspannen om leerlingen voor te bereiden op examens. Het gaat dan om examens waarvan het diploma toegang geeft tot een vervolgopleiding. De Inspectie vindt het positief dat ieder jaar meer (v)so-leerlingen aan het centraal schriftelijk en praktisch examen deelnemen.

1 Doel onderzoek

Een centraal examen heeft alleen waarde als de kwaliteit ervan gegarandeerd is. Het gaat immers om een landelijk examen dat leidt tot een diploma.

Willen we een betrouwbare uitspraak doen over de kwaliteit van ons onderwijs, dan is een voorwaarde dat we weten hoe het gesteld is met de kwaliteit van de examens. Examens van goede kwaliteit voldoen aan een aantal voorwaarden, zoals gelijke slagingskansen voor iedere kandidaat en daarmee samenhangend: op iedere school gelijkelijke afnamecondities bij het cspe. Voor een valide en betrouwbaar examen is het van groot belang dat leerlingen, ongeacht op welke school zij examen doen, onder zo gelijk mogelijke omstandigheden examen doen.

Jaarlijks berekent de Inspectie de resultaten van scholen en onderzoekt zij of deze voldoen aan een voor de school gestelde norm. Vanaf 2016 tellen de resultaten die de leerlingen hebben behaald bij het cspe daar ook in mee.

De Inspectie bevordert de kwaliteit van examens door toezicht te houden op de afname van het cspe en scholen te wijzen op onregelmatigheden tijdens de onderzoeken naar de afname van het examen. Deze onderzoeken tezamen leveren een landelijk beeld op, dat laat zien hoe de kwaliteit van het onderwijs (bij de onderzochte vakken ervoor staat in Nederland. Andere vakken en afdelingen hebben wellicht baat bij de algemene constatering uit dit rapport.

2 Onderzoeksvraag en de wettelijke basis

Hoe is het gesteld met de kwaliteit van de afname van het cspe in 2016 op scholen voor voortgezet onderwijs? Deze vraag hebben we met ons onderzoek beantwoord.

Het specifiek onderzoek dat we op iedere geselecteerde afdeling uitvoerden, leidde steeds tot een oordeel over een school voor het examenvak. We hebben beoordeeld in hoeverre scholen wet- en regelgeving naleven en hoe scholen kwaliteitszorg omtrent het examen hebben geregeld. Die schooloordelen samen geven een landelijk beeld.

Voor ons onderzoek naar de kwaliteit van de afname van het cspe 2016 hebben we in kaart gebracht *in hoeverre scholen zich aan de voorschriften voor de afname van het cspe houden en waar eventuele knelpunten liggen*. De wettelijke eisen zijn immers bedoeld om te borgen dat scholen het cspe zorgvuldig en betrouwbaar kunnen voorbereiden, afnemen en beoordelen. De kwaliteit van de afname hangt dus samen met of en hoe scholen kandidaten in staat stellen om het examen af te leggen volgens de wettelijke voorschriften. Uit dit onderzoek volgen uitspraken over de kwaliteit van de afname van het cspe op het niveau van de vaksectie (school). Analyse van de gegevens per school maakt het mogelijk ook uitspraken te doen op landelijk niveau over drie vakken die voor dit onderzoek zijn geselecteerd.

De kwaliteit van de afname bestaat uit de volgende onderdelen:

- de voorbereiding van het examen en de herkansing;
- de afname;
- de beoordeling.

In hoeverre scholen voldoen aan de vereisten voor de genoemde onderdelen? Daarvoor hebben we deelvragen geformuleerd. Per deelvraag is aangegeven welke deugdelijkheidseisen de basis vormen voor het Inspectieoordeel.

Het Eindexamenbesluit VO schrijft voor waar het bevoegd gezag aan moet voldoen bij het examineren van het cspe. Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) vaardigt praktische richtlijnen

uit voor het cspe. De richtlijnen zijn te vinden in de 'instructie voor de examiner' die bij het examen geleverd wordt. De wettelijke basis van deze richtlijnen is het Eindexamenbesluit VO.

Onderzoeksvragen en wettelijke basis

1a)	In hoeverre vindt de <i>voorbereiding</i> en <i>geheimhouding</i> door de school plaats volgens de wettelijke voorschriften en de instructie voor de examiner?
Wet	Hier handhaaft de Inspectie op basis van het Eindexamenbesluit VO (EB). Het gaat dan om geheimhouding van het examen als bedoeld in art. 40, tweede lid, EB vooraf en geen mededelingen doen tijdens het examen als bedoeld in 40, derde lid, EB en art. 41a EB en de door het College voor toetsen en examens gegeven richtlijnen.

1b)	In hoeverre wordt het cspe <i>afgenomen</i> volgens de instructie voor de examiner?
Wet	Artikel 41a, eerste lid, EB, bepaalt het volgende: De examiner beoordeelt de prestaties tijdens het maken van de opgaven en legt zijn bevindingen van de verrichtingen van de kandidaat schriftelijk vast, volgens daartoe door het College voor Toetsen en Examens gegeven richtlijnen.

1c)	In hoeverre <i>beoordelen</i> examinatoren de kandidaten conform de instructies?
Wet	Artikel 41a, eerste lid, EB bepaalt het volgende t.a.v. beoordelen: De examiner beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past daarbij toe de beoordelingsnormen, bedoeld in artikel 2, tweede lid, onderdeel d, van de Wet College voor Toetsen en Examens. De examiner drukt zijn beoordeling uit in de score, bedoeld in artikel 2, tweede lid, onderdeel d, van de Wet College voor toetsen en examens. De examiner zendt de score en voor zover mogelijk het beoordeelde werk aan de directeur.

1d)	In hoeverre voldoet de school aan de richtlijnen van CvTE voor de herkansing?
Wet	Artikel 51 van het EB schrijft het volgende voor over herkansingen: De kandidaat heeft voor één vak van het eindexamen waarin hij reeds centraal examen heeft afgelegd, nadat ingevolge artikel 49, vierde lid, of artikel 50, vijfde lid, de eindcijfers zijn bekendgemaakt, het recht om in het

	tweede tijdvak of, indien artikel 45, eerste lid, van toepassing is, in het derde tijdvak, opnieuw deel te nemen aan het centraal examen of aan het cspe, met dien verstande dat indien het betreft het eindexamen van de basis- of kaderberoepsgerichte leerweg in het vmbo, dit recht eveneens bestaat voor het cspe af te nemen door het bevoegd gezag aansluitend aan het eerste tijdvak of in het tweede tijdvak. De herkansing van het cspe bestaat uit het opnieuw afleggen van deze toets of van één of meer onderdelen daarvan.
--	--

Kwaliteitszorg handhavingsdeelvragen

1e)	In hoeverre <i>borgt en bewaakt</i> het bevoegd gezag de kwaliteit van de afname van het cspe?
Wet	Artikel 40, derde lid, EB, regelt het volgende: <i>Tijdens een toets van het centraal examen worden aan de kandidaten geen mededelingen van welke aard ook, aangaande de opgaven gedaan, uitgezonderd mededelingen van het College voor Toetsen en Examens.</i>

1f)	In hoeverre zorgt de directie voor geheimhouding voor en tijdens de afname van het cspe?
Wet	Artikel 40, tweede lid, van het Eindexamenbesluit VO schrijft het volgende voor: <i>De directeur zorgt ervoor, dat de opgaven voor het centraal examen geheim blijven tot de aanvang van de toets waarbij deze opgaven aan de kandidaten worden voorgelegd. Het College voor Toetsen en Examens kan opgaven aanwijzen waarop de eerste volzin niet van toepassing is.</i>

1g)	Hoe borgt en bewaakt het bevoegd gezag de gelijke zeggenschap van de tweede examinator en hoe verloopt dat in de praktijk?
Wet	In artikel 41a, tweede lid, EB, staat het volgende over de tweede examinator: Voor het cspe vmbo vindt de beoordeling tevens plaats door een tweede examinator. De tweede examinator kan een deskundige als bedoeld in artikel 29, tweede lid, van de WVO of een andere examinator van de school zijn. De tweede examinator beoordeelt het resultaat van de opgaven, alsmede de verrichtingen van de kandidaat zoals blijkend uit de in het eerste lid bedoelde schriftelijke vastlegging daarvan. De directeur overhandigt de tweede examinator daartoe een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het procesverbaal, alsmede de regels voor het bepalen van de score, bedoeld in het eerste lid. Artikel 41, vierde lid, is van overeenkomstige toepassing.

3 Onderzoeksopzet, steekproef en activiteiten

In dit hoofdstuk beschrijven we de onderzoeksopzet, hoe de steekproef is genomen en welke onderzoeksactiviteiten de Inspectie heeft uitgevoerd. We beschrijven ook hoe de Inspectie de interne beoordelaarsbetrouwbaarheid heeft gegarandeerd op welke wijze het onderzoek is uitgevoerd, welke instrumenten zijn gebruikt en welke beslisregels zijn gehanteerd bij de beoordeling.

3.1 Onderzoeksopzet

Om de kwaliteit van de afname van het examen te kunnen bepalen, heeft de Inspectie beoordeeld in hoeverre scholen de wettelijke voorschriften en de richtlijnen van het CvTE voor het afnemen van het examen naleven. Het Eindexamenbesluit VO schrijft voor waaraan het bevoegd gezag moet voldoen bij het examineren van het cspe. Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft praktische richtlijnen voor het cspe. Deze richtlijnen staan in de 'instructie voor de examinerator', een document dat scholen ontvangen bij de examenopgaven. De wettelijke basis van deze richtlijnen is gelegen in het Eindexamenbesluit VO dat uitvoering geeft aan de Wet op het voortgezet onderwijs. Het gaat om wettelijke voorschriften voor en richtlijnen over de voorbereiding, geheimhouding, afname, beoordeling en herkansing bij examens. De voorschriften zijn bedoeld om de omstandigheden waaronder kandidaten examen doen (afnameconditie) overal zo veel mogelijk hetzelfde te laten zijn. Dat zorgt voor een eenduidige en daarmee kwalitatief goede examenafname. Scholen mogen daarom niet afwijken van de wettelijke voorschriften en richtlijnen.

Het gaat bij dit onderzoek en deze vorm van toezicht dus nadrukkelijk niet over de inhoud van de examens. De vraag is in hoeverre de examinerator de richtlijnen voor de voorbereiding, de afname en de beoordeling naleeft.

In 2008 en 2013 voerde het Cito in opdracht van de Inspectie onderzoeken uit naar de kwaliteit van de afname van het cspe. Uit dat onderzoek vloeide toen geen oordeel voort over de kwaliteit van de afname van examens per school.. Het onderzoek

dat de Inspectie nu heeft uitgevoerd, verschilt op een belangrijk punt van de eerdere onderzoeken die de Inspectie liet uitvoeren. In 2016 heeft de Inspectie alle onderzochte scholen aan een specifiek onderzoek onderworpen, dat elke school een oordeel geeft. Dat oordeel kan zijn:

1. De school voldoet bij het onderzochte vak aan de richtlijnen voor het cspe van CvTE en de onderzochte eisen van het Eindexamenbesluit VO.
2. De school voldoet bij het onderzochte vak vrijwel volledig aan de richtlijnen en volledig aan de onderzochte eisen van het Eindexamenbesluit VO.
3. De school voldoet niet aan de richtlijnen.

De Inspectie heeft gezocht naar een onderzoeksvorm waarin enerzijds een vergelijking gemaakt kan worden met de eerdere onderzoeken in 2008 en 2013 en waarin anderzijds een oordeel gegeven kan worden per school.

Voorwaarden en beslisregels

Voor dit themaonderzoek werden scholen beoordeeld aan de hand van zeven voorwaarden die zijn afgeleid uit de wettelijke kaders en richtlijnen van CvTE en betrekking hebben op de voorbereiding, afname, beoordeling en herkansing van het examen. Steeds is gekeken of de scholen bij deze aspecten voldoen aan het Examenbesluit VO en richtlijnen van het CvTE. De zeven voorwaarden zijn opgebouwd uit twee tot zes aandachtspunten (zie hiervoor bijlage 3). De voorwaarden zijn onderverdeeld in kernvoorwaarden en randvoorwaarden.

- 1.1 De school heeft procedures opgesteld voor de borging van een betrouwbaar examen.
- 1.2 De school leeft de procedures na, zorgt dat het examen geheim blijft en dat kandidaten tijdig de benodigde en toegestane informatie krijgen voor de afname.

2.1 De examinerator laat de opdrachten uitvoeren zoals deze bedoeld zijn.¹

2.2 Kandidaten leggen het examen zelfstandig en zonder hulp af.

2.3 Examinatoren zien toe op de toegestane- en de richttijd van de opdrachten en handelen volgens de richtlijnen bij

---

¹ Bij de vetgedrukte tekst gaat het om kernvoorwaarden. De niet vetgedrukte tekst geeft de randvoorwaarden weer.

overschrijding.

3.1 Examinatoren beoordelen de kandidaten volgens de norm.

3.2 De school wijst een eerste en tweede examiner aan die gelijke zeggenschap hebben en in onderling overleg de resultaten van de kandidaten beoordelen.

Een school toont aan dat de afname van het examen op voldoende wijze wordt uitgevoerd als voldaan wordt aan alle drie de kernvoorwaarden en aan minimaal drie van de vier randvoorwaarden.

Een school voldoet volledig aan regels en richtlijnen op het onderzochte examen als alle zeven voorwaarden voldoende aanwezig zijn.

Een school voldoet vrijwel volledig aan de richtlijnen en regels als niet meer dan een van de randvoorwaarden (1.1, 1.2, 2.3 of 3.2) onvoldoende is. Het gaat hier dus uitsluitend om randvoorwaarden, niet om kernvoorwaarden.

Als een van de kernvoorwaarden 2.1, 2.2 of 3.1 onvoldoende is of bij twee onvoldoende beoordeelde voorwaarden voldoet de school niet aan de richtlijnen en regelgeving. Scholen waarbij dit het geval was, kregen een herstelopdracht.

3.2 Steekproef

De Inspectie heeft gedurende de afnameperiode van het examen drie verschillende vakken in het vmbo-b onderzocht: Handel en verkoop (HV), Zorg en welzijn breed (ZWB) en Landbouw breed (LB). Deze vakken zijn namelijk representatief voor de sectoren Landbouw, Economie, en Zorg en welzijn en hebben een relatief groot aantal examenkandidaten. De vakken HV en ZWB zijn in 2013 ook onderzocht. Ook het aan LB verwante vak 'Verwerking Agrarische Producten' is toen onderzocht. De Inspectie onderzocht in totaal 87 afdelingen.

Bij de vakken waar dat mogelijk was, is een ruimere steekproef getrokken om uitwijkmogelijkheden te creëren indien examens op hetzelfde moment gepland stonden. Afdelingen die meededen aan de pilot vernieuwde beroepsprogramma's werden uitgesloten van de steekproef.

3.3 Onderzoeksactiviteiten en onderzoeksinstrumenten

Het cspe werd in 2016 afgenomen in de periode 4 april tot en met 24 juni. Om de kwaliteit van de afname van het cspe te kunnen beoordelen, observeerden onderzoekers delen van het cspe. Ook interviewden zij de examiner(en) en examensecretarissen en/of leden van de schoolleiding. Om scholen te beoordelen werd ook gebruik gemaakt van documenten van de school over het cspe. De interviews zijn gebruikt om de observaties te kunnen verifiëren.

Om accurate observaties uit te kunnen voeren hebben we ons verdiept en geschoold in de drie geselecteerde vakken en daarbij behorende examens. Om de drie vakken op afdelingen vmbo-b te kunnen onderzoeken, moesten we weten wanneer op welke school de geselecteerde examens afgenomen werden. Daardoor wisten scholen van tevoren dat ze de Inspectie konden verwachten. Dat gaf scholen tegelijkertijd een redelijke kans om de zaak goed op orde te hebben.

Onderzoekers gebruikten de volgende onderzoeksinstrumenten: 'interviewformulier examiner' (bijlage 1), 'interviewformulier schoolleiding/examensecretaris' (bijlage 2), 'beoordelingsformulier CSPE 2016' (bijlage 3) en 'beslisregels' (bijlage 5). Verder beschikten de onderzoekers over de betreffende examenopgaven, de beoordelingsformulieren voor dat examen en de instructie voor de examiner voor de drie examens. Deze documenten zijn te raadplegen via de website van het Cito.²

Observaties

Om scholen te beoordelen heeft de Inspectie delen van het examen geobserveerd. Terwijl kandidaten het examen aflegden, beoordeelde de Inspectie of de school de richtlijnen en regels van het examen naleefden. Aspecten van de voorbereiding, afname en beoordeling van het examen werden onderzocht. De observaties zijn uitgevoerd volgens de methode van systematische observatie. Daarvoor maakten de onderzoekers gebruik van het formulier 'beoordeling CSPE 2016' (zie bijlage

---

2

http://www.cito.nl/onderwijs/voortgezet%20onderwijs/centrale_examens/schriftelijke_examens_vmbo/examens_vmbo_2016/vmbo_csp_e_bb_tv1

3). Het formulier bevat de zeven voorwaarden en diverse aandachtspunten waaraan een kwalitatief goed voorbereid, afgenomen en beoordeeld examen dient te voldoen.

Interviews

Voor de interviews waren twee interviewformulieren beschikbaar. De interviews hadden tot doel te achterhalen hoe de school de kwaliteit van de afname van het examen op school ervaart en beoordeelt. Veel van deze vragen zijn ook gebruikt bij de onderzoeken van 2008 en 2013, zodat de uitkomsten voor de volgmeting kunnen worden gebruikt. De interviews zijn ook gebruikt om het geobserveerde examen met de school te bespreken, toelichting te geven of onduidelijkheden op te helderen.

Voorbereiding en scholing en onderlinge consultatie

Ter voorbereiding op de onderzoeken maakten de onderzoekers gebruik van de 'Instructie en Informatie Toezicht op de afname van het CSPE 2016'. Hierin stond de procedurele werkwijze voor het onderzoek.

In maart zijn de onderzoekers getraind door toetsdeskundigen van het Cito. Daarbij is voor de verschillende vakken inhoudelijk ingegaan op de drie voor het onderzoek geselecteerde examens. De inhoud, de verwachtingen en voorwaarden van de examens 2016 zijn daarbij behandeld. De onderzoekers kregen ook een video van diverse eerdere examenopdrachten te zien, met beelden van kandidaten die examen doen. De onderzoekers werd gevraagd om de afname van het examen te beoordelen met het beoordelingsformulier om vervolgens met elkaar de interne beoordelaarsbetrouwbaarheid te bespreken.

De groep onderzoekers bestond uit elf personen die onderling overlegden over de bevindingen en oordelen. In een aantal gevallen werd een definitief oordeel over de kwaliteit van de afname van een examen pas uitgesproken na intensief overleg met elkaar en/of de projectleider. Voor de betrouwbaarheid van de bevindingen onderzochten individuele onderzoekers in principe maximaal twee van de drie onderzochte vakken. Dat maakte ook de inter-beoordelaarsbetrouwbaarheid optimaal. Ook tijdens het onderzoek hadden de onderzoekers veel onderlinge consultatie over hun observaties op verschillende scholen om bij vergelijkbare omstandigheden tot gelijke

oordelen te komen.

Statistische analyse

De resultaten van de interviews en observaties zijn op statistische wijze geanalyseerd met behulp van SPSS. We hebben eerst gekeken of de scholen voldeden aan de richtlijnen door de scores op de kernvoorwaarden 2.1, 2.2 en 3.1 vast te stellen. Scholen die een onvoldoende scoren op één of meer van de drie kernvoorwaarden, voldoen niet aan de wet. Ook wanneer de score op deze drie voldoende is, maar meer dan twee onvoldoendes zijn gescoord in de overige voorwaarden, voldoet een school niet aan de richtlijnen.

Vervolgens zijn de interviewresultaten met examinatoren en examensecretarissen geanalyseerd op zowel kwantitatieve als kwalitatieve wijze. De gesloten vragen zijn weergegeven in percentages in tabellen. De open vragen zijn zo veel mogelijk gecategoriseerd om te analyseren hoe vaak een bepaald antwoord voorkomt. Deze resultaten zijn vervolgens uitgesplitst per vak om te bepalen hoe de vakken afzonderlijk hebben gescoord. Deze uitkomsten zijn vergeleken met de scores in 2008 en 2013 voor een vervolgmeting.

4 Resultaten

In dit hoofdstuk presenteren we de resultaten van het onderzoek. De resultaten zijn gebaseerd op de analyse van schooldocumenten, observaties van een deel van het examen, en interviews. Per school hebben we een oordeel gegeven op basis van deze onderzoeksactiviteiten. Vervolgens hebben we ook een landelijke analyse gemaakt door de verschillende onderzoeken op scholen te analyseren. We hebben de resultaten vervolgens waar mogelijk vergeleken met eerdere onderzoeken naar de afnamepraktijk van het cspe in 2008 en 2013. Voor het themaonderzoek is enerzijds gekeken of en in hoeverre de scholen uit de steekproef voldoen aan de wettelijke voorschriften en anderzijds hoe zij omgaan met de richtlijnen van de CvTE.

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van het voldoen aan de kernvoorwaarden. Het gaat om voorwaarden gesteld aan de afname en beoordeling van examens, waarbij niet voldoen aan een van die voorwaarden leidt tot overtreding van regels of niet-naleven van richtlijnen'. De bevindingen over de randvoorwaarden zijn opgenomen in bijlage 5. In dit hoofdstuk besteden we ook aandacht aan maatregelen die leiden tot een goede borging van het examenproces.

Volledig voldoen, (vrijwel) voldoen of niet voldoen aan voorwaarden en naleving wettelijke voorschriften

Afwijken van de wettelijke voorschriften en richtlijnen van het CvTE bij het uitvoeren en beoordelen van examenopdrachten is onacceptabel. Een geobserveerde onregelmatigheid leidt in principe tot het oordeel dat de school niet voldoet. De opdrachten dienen volledig uitgevoerd te worden zoals voorgeschreven en er mogen uitsluitend voorgeschreven materialen, gereedschappen en/of hulpmiddelen gebruikt worden. Verder is voorgeschreven dat kandidaten het examen op eigen kracht en zelfstandig afleggen. Hulp van examinatoren of overleg met andere kandidaten is niet toegestaan. Het beoordelen van de examenopdrachten dient te verlopen volgens de voorschriften; er mogen geen beoordelingsaspecten weggelaten of toegevoegd worden. Te soepel of te streng beoordelen is niet acceptabel.

Uit de Inspectieoordelen bleek dat 85 procent van de onderzochte

scholen (vrijwel volledig) voldoet aan de richtlijnen en regels. Ongeveer 15 procent van de scholen voldeed niet en kreeg een herstelopdracht. Als scholen niet voldeden aan de richtlijnen kwam dat doordat examinatoren de kandidaten de opdrachten niet lieten maken zoals deze bedoeld zijn, kandidaten niet zelfstandig werkten en/of hulp kregen, er niet volgens de norm beoordeeld werd of door een combinatie hiervan.

Tabel 1. Percentage scholen dat voldoet aan richtlijnen

	Aantal	Percentage
Voldoet	69	79%
Voldoet vrijwel	5	6%
Voldoet niet	13	15%
Totaal	87	100%

Binnen de som van 85 procent scholen die (vrijwel) volledig voldoen aan de richtlijnen en regels, voldoet 79 procent volledig aan de richtlijnen. 6 procent van de scholen had een van de randvoorwaarden niet op orde die te maken had met de voorbereiding, organisatie of kwaliteitszorg van het examen, het hanteren van richtlijnen omtrent toegestane tijd en richttijd of het aanwijzen van een tweede examiner. De Inspectie gedoogde maximaal één onregelmatigheid, om toch vrijwel volledig te voldoen aan de richtlijnen en regels.

Tabel 2. Percentage scholen per vak dat voldoet aan de richtlijnen

	Landbouw breed	Handel en verkoop	Zorg en welzijn
Voldoet volledig	72%	74%	93%
Voldoet vrijwel	7%	3%	7%
Voldoet niet	21%	23%	0%
Totale N	N=29	N=31	N=27

Het vak Zorg en welzijn breed scoorde opvallend goed. Alle onderzochte examens Zorg en welzijn breed voldeden (volledig of vrijwel volledig) aan de richtlijnen en regels. 23 procent van de onderzochte examens handel en verkoop en 21 procent van de examens Landbouw breed voldeden niet.

Dertien scholen voldeden niet aan de regels en richtlijnen. In totaal 23 keer (op 13 verschillende scholen) werd niet voldaan aan de kernvoorwaarden. Enkele scholen hadden dus meerdere (kern)voorwaarden onvoldoende.

4.1 Voorbereiden examen en herkansen

Om de voorbereiding en de organisatie van het examen te beoordelen hebben we onderzocht welke procedures voor een goed verloop van het examen zijn opgesteld en in hoeverre deze gehanteerd worden.

Aanwezigheid schoolprocedures

Voor het onderzoek hebben we documenten van de school over het cspe bestudeerd en onze observaties en interviews gebruikt.

We onderzochten:

1. of de verantwoordelijkheid voor het bewaken van de kwaliteit van de afname van het cspe duidelijk is belegd;
2. welke regels de school heeft opgesteld over bijvoorbeeld geheimhouding, het aanstellen van een tweede examinerator en de herkansing;
3. in hoeverre het bevoegd gezag het toezicht op de naleving van de schoolregels heeft georganiseerd en
4. of een examensecretaris is aangesteld.

Uit ons onderzoek blijkt dat 94 procent van de onderzochte scholen procedures heeft opgesteld voor de borging van een betrouwbaar examen. Bij het vak Landbouw breed is dat in 97 procent van de gevallen. Bij Zorg en welzijn voldoet 93 procent aan deze voorwaarde en bij Handel en verkoop 94 procent van de scholen.

Tabel 3. Procedures voor de borging van een betrouwbaar examen in percentages (n=87)

	Bewaking kwaliteit afname	Regels afname	Bevoegd gezag ziet toe op naleving	Examen-secretaris aangesteld
Nee	3%	7%	19%	1%
Ja	97%	93%	81%	99%

Op drie scholen (3%) bleek de verantwoordelijkheid voor de bewaking van de kwaliteit van de afname van het examen niet duidelijk belegd te zijn. 7 procent van de scholen bleek geen regels opgesteld te hebben voor de afname van het cspe. De Inspectie heeft deze scholen geadviseerd om regels op te stellen. Bij 81 procent van de scholen ziet het bevoegd gezag toe op naleving van de regels bij het cspe of heeft het bevoegd gezag zulk toezicht georganiseerd. Bij scholen die aangeven het intern toezicht te hebben georganiseerd, wordt dat toezicht

op de diverse scholen door verschillende functionarissen uitgevoerd. Genoemd werden de schoolleiding, de examensecretaris, administratief medewerkers van de school, andere docenten, de vakgroep, de voorzitter van de vakgroep, de mentoren van de kandidaten, de examinatoren zelf. Soms luidde het antwoord dat de examinatoren zelf toezicht houden of dat niemand hiervoor is aangesteld.

Op slechts één school was geen examensecretaris aangesteld. De Inspectie heeft met deze school afgesproken dat zij deze wettelijke verplichting nakomen.

Tabel 4. Procedures voor de borging van een betrouwbaar examen per vak in percentages

	Bewaking kwaliteit afname (1.1.1)	Regels afname (1.1.2)	Bevoegd gezag ziet toe op naleving (1.1.3)	Examen-secretaris aangesteld (1.1.4)
Landbouw				
Nee	3%	3%	21%	0%
Ja	97%	97%	79%	100%
Totaal	N=29			
Zorg en Welzijn				
Nee	4%	7%	15%	0%
Ja	96%	93%	85%	100%
Totaal	N=27			
Handel en Verkoop				
Nee	3%	10%	23%	3%
Ja	97%	90%	77%	97%
Totaal	N=31			

Als we de vakken onderling vergelijken blijkt dat op één school na, bij alle onderzochte scholen de bewaking van de kwaliteit van de afname van het cspe ergens formeel belegd is. Dat zegt overigens niet dat dit ook gebeurt.

Bij Landbouw breed kwam het vaakst (97%) naar voren dat er schoolregels zijn opgesteld over bijvoorbeeld geheimhouding, het aanstellen van een tweede examinerator en de herkansing. Bij het vak Zorg en welzijn gebeurt dat op 93 procent van de scholen en bij Handel en verkoop op 90 procent van de scholen.

Als we het wel of niet voldoen aan de regels en richtlijnen relateren aan procedures voor borging van het examen, blijkt dat van de scholen die niet voldoen 15 procent (2 van de 13 scholen) geen procedures op school heeft opgesteld voor een goed verloop van het cspe. Bij scholen die volledig of vrijwel volledig voldoen aan regels en richtlijnen is dat bij 5 procent (4

van 74) van de scholen het geval.

Ook blijkt dat 38 procent (5 van 13) van de scholen die niet voldoen aan regels en richtlijnen geen intern toezicht hebben georganiseerd. Bij scholen die vrijwel volledig of geheel voldoen ligt dat percentage op 16.

Hanteren schoolprocedures

De Inspectie heeft beoordeeld in hoeverre de school haar eigen procedures naleeft. Het gaat dan om procedures over geheimhouding, de organisatie van het examen, veiligheid en hygiëne. We onderzochten:

1. in hoeverre er getekend wordt voor ontvangst van het examen en geheimhouding;
2. waar de school het examen voor de afname bewaart;
3. geheimhouding en inzage algemene informatie;
4. uitreiken en innemen examen;
5. in hoeverre het benodigde materiaal georganiseerd is; en
6. in hoeverre de afname veilig en hygiënisch verloopt.

Veel scholen kiezen ervoor om afspraken te maken met hun examinatoren over een goed verloop van het examen en geheimhouding. Als een school het examenpakket ontvangt en aanneemt van de koerier dient de gemachtigde te tekenen. Scholen waar examinatoren niet hoeven tekenen voor ontvangst, kregen het advies om dat voortaan wel zo af te spreken en te doen. Veel scholen spreken ook af dat examinatoren moeten tekenen voor ontvangst en geheimhouding van het examen. 46 van 85 examinatoren geven aan dat zij werken met schriftelijke, door examinatoren te ondertekenen afspraken voor de ontvangst en geheimhouding van het examen. 15 van 85 examinatoren geven aan dat er wel schriftelijke afspraken zijn opgesteld, maar dat zij die niet hoeven ondertekenen. Volgens 28 procent (24 van 85) van de examinatoren maakt op school alleen mondelinge afspraken. Twee examinatoren geven aan dat er geen afspraken zijn gemaakt.

Tabel 5. Afspraken over geheimhouding en verloop examen volgens examinatoren

	Percentage	Aantal scholen van totaal
mondelijke afspraken	28%	24/85
schriftelijke afspraken, zonder ondertekenen	15%	13/85
schriftelijke afspraken, verplicht ondertekenen	54%	46/85
geen afspraken	2%	2/85
Ontbrekend	2	2/87

^{*)} Noot: Bij scholen die onder de categorie Ontbrekend vallen, was de situatie onvoldoende duidelijk voor beoordeling

Alle scholen verklaarden dat zij het examen in een kluis bewaren waar slechts enkele bevoegde personen toegang toe hebben. Alle scholen reikten het examen aan het begin van het examen uit en namen het weer in aan het einde. Alle onderzochte examens verliepen op veilige en hygiënische wijze.

86 procent van de examinatoren geeft aan de algemene informatie over het examen vooraf te verstrekken aan de leerlingen.

Tabel 6. Vooraf verstrekken informatie over examen

	Percentage	Aantal scholen van het totaal
Nee	16%	13/83
Ja	86%	71/83
Ontbrekend ^{*)}	4%	4/87

^{*)} Noot: Bij scholen die onder de categorie Ontbrekend vallen, was de situatie onvoldoende duidelijk voor beoordeling

4.2 Afname

Bij de afname hebben we onderzocht of de opdrachten worden uitgevoerd zoals voorgeschreven en of er niet iets wordt toegevoegd, weggelaten, vervangen of aangepast aan de opdracht. Ook hebben we onderzocht in hoeverre examinatoren alleen voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen beschikbaar stellen. Verder is beoordeeld in hoeverre kandidaten in staat gesteld worden om het examen op eigen kracht af te leggen, dus zonder hulp en overleg met de examinatoren of andere kandidaten.

Opdrachten uitvoeren zoals bedoeld

Om examenopdrachten uit te laten voeren zoals bedoeld, beoordeelden we:

1. in hoeverre examinatoren de opdrachten laten uitvoeren zoals bedoeld en dus geen onderdelen toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen; en
2. in hoeverre alleen het voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen worden gebruikt.

Uit de observaties blijkt dat gemiddeld genomen bij 8 van 87 (9%) van de onderzochte examens de opdrachten niet worden uitgevoerd volgens de richtlijnen. In die gevallen worden bijvoorbeeld opdrachten weggelaten en daar juist wel of juist geen punten voor toegekend. Ook wordt soms verkeerd materiaal of gereedschap gebruikt (andere planten dan voorgeschreven) of ontbreekt materiaal (een kassa of rekenmachine waardoor kandidaten moesten hoofdrekenen).

Bij het vak Zorg en welzijn bleek uit de observaties dat alle examinatoren de kandidaten in de gelegenheid stelden om de opdrachten zoals voorgeschreven uit te voeren. Bij Handel en verkoop lukte dat niet in 13 procent van de examens en bij Landbouw breed ging dat in 14 procent van de examens mis.

Onderdelen toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen

We hebben examinatoren gevraagd hoe vaak zij onderdelen toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen. Gemiddeld genomen geeft 7 procent (6 van 85) van de examinatoren aan één of twee keer per examen af te wijken door onderdelen toe te voegen, weg te laten, te vervangen of aan te passen. 93 procent van de examinatoren geeft aan nooit af te wijken. In 2008 zei 64 procent en in 2013 75 procent van de examinatoren nooit onderdelen toe te voegen, weg te laten, te vervangen of aan te passen.

Tabel 7. Toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen in percentages volgens examinatoren

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	1%	0%
drie of vier keer	1%	1%	0%
een of twee keer	35%	23%	7%
geen enkele keer	64%	75%	93%
Ontbrekend	-	-	2

^{*)} Noot: Bij scholen die onder de categorie Ontbrekend vallen, was de situatie onvoldoende duidelijk voor beoordeling

Tabel 8. Toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen in percentages zoals geobserveerd per vak

	Uitvoering volgens richtlijnen	Gebruik voorgeschreven materialen etc.
Landbouw		
Niet of nooit (vijf of meer regelafwijkingen)	0%	3%
Af en toe (drie of vier regelafwijkingen)	3%	0%
Regelmatig (een of twee regelafwijkingen)	10%	3%
Vaak tot zeer vaak (geen enkele regelafwijking)	86%	93%
Totaal	N=29	
Zorg en Welzijn		
Niet of nooit (vijf of meer regelafwijkingen)	0%	0%
Af en toe (drie of vier regelafwijkingen)	0%	0%
Regelmatig (een of twee regelafwijkingen)	0%	0%
Vaak tot zeer vaak (geen enkele regelafwijking)	100%	100%
Totaal	N=27	
Handel en Verkoop		
Niet of nooit (vijf of meer regelafwijkingen)	0%	0%
Af en toe (drie of vier regelafwijkingen)	3%	0%
Regelmatig (een of twee regelafwijkingen)	10%	7%
Vaak tot zeer vaak (geen enkele regelafwijking)	87%	94%
Totaal	N=31	

Ook uit de observaties blijkt dat in 91 procent (79 van 87) van de examens geen onderdelen worden toegevoegd, weggelaten, vervangen of aangepast. In 2008 was dat 47 procent en in 2013 64 procent.

Tabel 9. Toevoegen, weglaten, vervangen of aanpassen in percentages volgens examinatoren per vak 2016

	Handel en verkoop	Zorg en Welzijn	Landbouw
vijf of meer keer	0	0	0
drie of vier keer	0	0	0
één of twee keer	3% (1 van 30)	12% (3 van 26)	7% (2 van 29)
geen enkele keer	97% (29 van 30)	88% (23 van 26)	93% (27 van 29)
Ontbrekend	N=1	N=1	N=0

Het is opvallend dat 12 procent van de examinatoren van het vak Zorg en welzijn aangeeft één of twee keer per examen de

opdrachten net iets anders te laten uitvoeren dan bedoeld in de richtlijnen. Uit observaties blijken echter geen afwijkingen. De onderzoekers hebben een deel van het examen geobserveerd. Bij het vak Handel en verkoop valt op dat slechts één examinator aangeeft één à twee keer af te wijken van de richtlijnen over het laten uitvoeren van de opdrachten, terwijl uit de observaties naar voren kwam dat in 13 procent van de examens één, twee, drie of vier keer werd afgeweken. Bij het vak Landbouw is in 14 procent van de examens één of twee een afwijking geconstateerd tijdens de observaties en worden onderdelen toegevoegd, weggelaten, vervangen of aangepast. 7 procent van de examinatoren geeft aan per examen één a twee keer een onderdeel toe te voegen, weg te laten, te vervangen of aan te passen.

Gebruik voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen.

Aan examinatoren is gevraagd in hoeverre zij gebruik maken van voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen, zodat de opdrachten zoals bedoeld uitgevoerd kunnen worden. 89 procent van de bevroegde examinatoren geeft aan dat ze alleen voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen laten gebruiken bij het examen. In 2008 was dat 72 procent en in 2013 77 procent.

Tabel 10. Afwijken van gebruik voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen in percentages volgens examinatoren in 2008, 2013 en 2016

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	0%	0%
drie of vier keer	0%	0%	0%
één of twee keer	28%	23%	11%
geen enkele keer	72%	77%	89%

Uit de observaties blijkt dat 95 procent van de examinatoren louter het voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen gebruikt. In 2008 was dat 47 procent en in 2013 61 procent.

Tabel 11. Gebruik voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen in percentages zoals geobserveerd in 2008, 2013 en 2016

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	0%	1%
drie of vier keer	3%	6%	0%
één of twee keer	50%	33%	3%
geen enkele keer	47%	61%	95%

Bij het vak Zorg en welzijn breed kwam uit de observaties naar voren dat alle onderzochte examens voldeden aan de richtlijnen omtrent materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen. 93 procent van de examinatoren Zorg en welzijn breed geeft desgevraagd aan exact te voldoen aan de richtlijnen omtrent gereedschap, materiaal en/of hulpmiddelen. Uit observaties van de Inspectie bij Handel en verkoop blijkt dat 94 procent van de examinatoren zich aan de richtlijnen omtrent gereedschap, materiaal en/of hulpmiddelen houdt en bij Landbouw breed 93 procent. 77 procent van de examinatoren Handel en verkoop en 90 procent van de examinatoren bij Landbouw breed 90 procent zegt deze richtlijnen volledig na te leven.

Tabel 12. Gebruik voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen in percentages volgens examinatoren per vak

	Handel en verkoop	Zorg en welzijn	Landbouw
vijf of meer keer	0%	0%	0%
drie of vier keer	0%	0%	0%
een of twee keer	14%	7%	10%
geen enkele keer	86%	93%	90%

Tabel 13. Gebruik voorgeschreven materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen in percentages zoals geobserveerd per vak

	Handel en verkoop	Zorg en welzijn	Landbouw
vijf of meer keer	0%	0%	0%
drie of vier keer	0%	0%	0%
een of twee keer	7%	0%	3%
geen enkele keer	94%	100%	93%

Tabel 14. Hulp van examinatoren aan kandidaten tijdens examen in percentages zoals geobserveerd

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	7%	10%	0%
drie of vier keer	20%	15%	2%
een of twee keer	54%	52%	12%
geen enkele keer	20%	23%	86%

Zelfstandig en zonder hulp afleggen examen

Het examen dient zelfstandig en zonder hulp te worden afgelegd. We beoordeelden:

1. in hoeverre kandidaten het examen op eigen kracht en zonder hulp van de examinator maken;

2. in hoeverre kandidaten het examen zelfstandig en zonder hulp van andere kandidaten maken.

Uit de observaties blijkt dat gemiddeld genomen 86 procent van de examens volledig op eigen kracht en zonder hulp wordt afgelegd. Afwijkingen daarvan waren bijvoorbeeld: verstrekken van goedbedoelde maar niet toegestane adviezen, een opdracht zo organiseren en klaarzetten dat deze niet fout kon gaan, kiezen voor een opstelling bij een verkoopgesprek waarbij kandidaten niet anders konden dan met elkaar meeluisteren, meer toelichting op de opdrachten geven dan toegestaan, bepaalde gedeelten uit opdrachten voorlezen en de nadruk leggen op voorwaarden die gesteld worden aan het uitvoeren van de opdracht. Ten slotte waren er ook gevallen waarin de examiner zelf onderdelen van de opdracht uitvoerde.

Bij Zorg en welzijn breed bleek uit de observaties dat alle kandidaten het examen op eigen kracht, zelfstandig en zonder hulp van anderen aflegden. Bij Landbouw breed was dat bij 83 procent en bij Handel en verkoop in 77 procent van de examens het geval.

Examen zelfstandig afleggen zonder hulp examiner

Gemiddeld genomen over de drie onderzochte vakken wordt 86 procent van de examens afgelegd op eigen kracht zonder hulp van de examiner, zo blijkt uit de observaties. Uit observaties in 2008 en 2013 bleek dat respectievelijk 20 procent en 23 procent van de examinatoren geen enkele hulp gaven aan de kandidaten tijdens het examen. Van het totaal aantal ondervraagde examinatoren geeft 87 procent aan dat de kandidaten het examen geheel op eigen kracht afleggen en geen hulp krijgen van de examiner. In 2008 was dat 29 procent en in 2013 was dat 38 procent.

Tabel 15. Hulp van examinatoren aan kandidaten tijdens examens in percentages volgens examinatoren

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	1%	1%
drie of vier keer	6%	5%	1%
een of twee keer	63%	56%	8%
geen enkele keer	29%	38%	89%

Uit de observaties bij de examens Zorg en welzijn breed blijkt dat alle geobserveerde kandidaten het examen afleggen op eigen kracht en zonder hulp van de examinatoren. 93 procent van de examinatoren geeft aan dat zij geen enkele keer hulp

bieden tijdens het examen. Bij het vak Handel en verkoop zagen we in 77 procent en bij Landbouw breed in 82 procent van de onderzochte examens dat kandidaten het examen op eigen kracht zonder hulp van examinatoren aflegden. 83 procent van de examinatoren Handel en verkoop geeft aan geen hulp te bieden aan examenkandidaten tijdens het examen. Van de examinatoren van het vak Landbouw breed antwoordt 93 procent dat zij kandidaten niet helpen gedurende het examen.

Examen op eigen kracht zonder hulp andere kandidaten

Situaties waarin kandidaten elkaar konden helpen (bijvoorbeeld overleg tussen kandidaten, als dit niet was toegestaan) zijn we bijna niet tegengekomen. Dat was slecht het geval bij één van de onderzochte examens. In 2008 werd 63 procent van de examens volgens deze richtlijn uitgevoerd. In 2013 was dat in 72 procent van de gevallen.

Tabel 16. Hulp van andere kandidaten tijdens examen in percentages zoals geobserveerd

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	1%	1%	0%
drie of vier keer	7%	5%	1%
een of twee keer	30%	23%	0%
geen enkele keer	63%	72%	99%

Volgens de examinatoren komt het in het geheel niet voor dat kandidaten hulp krijgen van andere kandidaten (bijvoorbeeld kunnen overleggen, samenwerken of af kunnen kijken). In 2008 gaf 82% van de examinatoren aan dat kandidaten zelfstandig, zonder hulp van andere kandidaten het examen aflegden. Dat was in 2013 volgens examinatoren in 80% van de examens het geval.

Tabel 17. Hulp van andere kandidaten tijdens examen in percentages volgens examinatoren

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	0%	0%
drie of vier keer	0%	1%	0%
een of twee keer	18%	18%	0%
geen enkele keer	82%	81%	100%

Bij Landbouw breed observeerden we één examen waar kandidaten elkaar (onbewust) hielpen. Dat lag aan de door de examinator gecreëerde examenopstelling en viel de kandidaten niet te verwijten. Bij Zorg en welzijn breed en bij Handel en

verkoop hebben we geen onderlinge hulp geconstateerd. Alle ondervraagde examinatoren gaven aan dat hulp van de ene aan de andere kandidaat niet voorkomt.

4.3 Beoordelen

Om een oordeel te geven over de beoordeling van het examen door examinatoren hebben we onderzocht in hoeverre de voorgeschreven beoordelingsaspecten gehanteerd worden en of de voorgeschreven norm op correcte wijze wordt toegepast.

Volgens de norm beoordelen

In het correctievoorschrift van het cspe staan de regels voor de beoordeling, algemene regels, eventuele vakspecifieke regels, het beoordelingsmodel en de berekeningswijze weergegeven. Het beoordelingsmodel bestaat uit een beoordelingsschema en een toelichting daarop. Het beoordelingsschema bevat de normen voor de aspecten waaraan een kandidaat dient te voldoen.

We hebben beoordeeld in hoeverre de richtlijnen voor de beoordeling worden gehanteerd door te kijken of examinatoren:

1. alle beoordelingsaspecten hanteren (geen weglatingen);
2. de beoordelingsaspecten gebruiken die op het correctievoorschrift aangegeven zijn (geen eigen of andere aspecten);
3. oordelen volgens de norm (niet strenger);
4. oordelen volgens de norm (niet soepeler).

In 98 procent van de examens beoordelen examinatoren volgens de norm. Bij het vak Zorg en welzijn vonden we geen onregelmatigheden en hielden alle examinatoren zich aan de richtlijnen. Bij één examen Landbouw breed kwam uit de observatie naar voren dat de richtlijnen 'beoordelen volgens de norm' niet werden nageleefd. Dat was ook het geval bij een school waar het examen Handel en verkoop afgenomen werd.

Weglaten beoordelingsaspecten

Bij slechts één examen zagen we dat bepaalde aspecten niet beoordeeld werden. Dat kwam omdat deze aspecten niet naar voren kwamen tijdens een verkoopgesprek. In 2008 bleek uit de observaties dat in 54 procent van de examens geen beoordelingsaspecten werden

weggelaten en in 2013 ging dat op voor 52 procent van de geobserveerde examens.

Tabel 18. Examinatoren letten op minder beoordelingsaspecten in percentages zoals geobserveerd

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	1%	1%	0%
drie of vier keer	10%	16%	0%
een of twee keer	35%	30%	1%
geen enkele keer	54%	52%	99%

Examinatoren op vier scholen gaven aan dat zij een enkele keer (één à twee keer per examen) op minder beoordelingsaspecten letten dan voorgeschreven. In 2008 trad dit volgens de examinatoren bij 72 procent van de examens op en in 2013 bij 76 procent. In 2016 was dit 95 procent.

Tabel 19. Examinatoren letten op minder beoordelingsaspecten in percentages volgens examinatoren

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	1%	0%	0%
drie of vier keer	3%	1%	0%
een of twee keer	24%	23%	5%
geen enkele keer	72%	76%	95%

Geen eigen of andere aspecten

In 2016 bleek op één geval na, uit de observaties dat er geen andere beoordelingsaspecten werden gebruikt dan voorgeschreven. Dat was in 2008 in 58 procent en in 2013 in 72 procent van de examens nog het geval.

Tabel 20. In hoeverre examinatoren op andere beoordelingsaspecten letten in percentages zoals geobserveerd

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	0%	0%
drie of vier keer	2%	2%	0%
een of twee keer	40%	25%	1%
geen enkele keer	58%	72%	99%

95 procent van de examinatoren geeft aan geen enkele keer andere beoordelingsaspecten mee te nemen bij de beoordeling. In 2008 gaven examinatoren in 52 procent van de gevallen aan geen andere beoordelingsaspecten mee te nemen in de beoordeling. In 2013 gold dat voor 75 procent.

Tabel 21. In hoeverre examinatoren op andere beoordelingsaspecten letten in percentages volgens examinatoren

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	2%	1%	0%

drie of vier keer	10%	0%	0%
een of twee keer	36%	24%	3%
geen enkele keer	52%	75%	97%

Examinatoren Zorg en welzijn en Landbouw breed geven aan nooit andere beoordelingsaspecten te hanteren. 10 procent van de examinatoren bij Handel en verkoop geeft aan dit per examen één à twee keer te doen.

Streng beoordelen

Bij slechts één van de observaties werd strenger beoordeeld dan voorgeschreven. Geen van de examinatoren geeft aan te streng te beoordelen. Uit observaties uitgevoerd in 2008 bleek dat 73 procent van de examinatoren even streng als voorgeschreven beoordeelde en in 2013 gold dat voor 83 procent van de geobserveerde examens. 78 van 83 ondervraagde examinatoren geeft in 2016 aan dat zij niet strenger beoordelen dan voorgeschreven. Als zij dat doen, komt dat door twijfel of de kandidaat het juist heeft gedaan (nadeel van de twijfel) of omdat de beoordelingsvoorschriften volgens examinatoren op meerdere manieren te interpreteren zijn. 65 procent van de examinatoren was in 2008 van mening dat er streng genoeg werd beoordeeld, maar niet te streng. In 2013 was dat 91 procent.

Tabel 22. In hoeverre examinatoren strenger beoordelen dan voorgeschreven in percentages zoals geobserveerd

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	0%	0%
drie of vier keer	1%	0%	0%
een of twee keer	26%	17%	1%
geen enkele keer	73%	83%	99%

Tabel 23. In hoeverre examinatoren strenger beoordelen dan voorgeschreven in percentages volgens examinatoren

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	0%	0%
drie of vier keer	2%	1%	1%
een of twee keer	33%	8%	5%
geen enkele keer	65%	91%	94%

Soepel beoordelen

98 procent van de geobserveerde examens werd soepel genoeg, maar niet te soepel beoordeeld. Bij in totaal twee examens constateerde de Inspectie dat er te soepel werd beoordeeld. Het betrof een examen Landbouw en een examen Handel en verkoop. 94 procent (78 van 83) van de examinatoren geeft aan nooit te soepel te beoordelen bij het examen. Het percentage is bepaald

op basis van 83 bruikbare antwoorden. Uit vier antwoorden kon geen oordeel opgemaakt worden.

Redenen om te soepel te beoordelen zijn: examinatoren gunnen de kandidaten het voordeel van de twijfel, willen inzet of goede bedoelingen belonen, houden rekening met persoonlijke omstandigheden, willen de toekomstkansen van een kandidaat niet bederven. Examinatoren beoordelen soms ook te soepel omdat bepaalde vaardigheden te weinig of anders naar voren zijn gekomen in de lessen, omdat de examiner niet in staat is op alle kandidaten tegelijkertijd te letten of omdat de examiner meent dat de kandidaat gebaat is bij succeservaringen.

Tabel 24. In hoeverre examinatoren soepeler beoordelen dan voorgeschreven in percentages zoals geobserveerd

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	1%	4%	0%
drie of vier keer	21%	12%	0%
een of twee keer	54%	52%	1%
geen enkele keer	23%	32%	99%

In 2008 bleek uit observaties dat in 23 procent van de examens niet te soepel werd beoordeeld. Dat percentage steeg in 2013 naar 32 procent en is dus 98 procent in 2016. Als we kijken naar de wijze waarop examinatoren dit ervaren, laat Tabel 25 zien dat het in 2008 gaat om 46 procent van de examens. In 2008 hadden de examinatoren dus het gevoel dat in 46 procent van de examens niet te soepel werd beoordeeld. In 2013 was dat volgens examinatoren in 51 procent van de examens. En in 2016 ligt dat dus op 94 procent.

Tabel 25. In hoeverre examinatoren soepeler beoordelen dan voorgeschreven in percentages volgens examinatoren

	2008	2013	2016
vijf of meer keer	0%	0%	1%
drie of vier keer	2%	2%	0%
een of twee keer	52%	47%	5%
geen enkele keer	46%	51%	94%

4.4 Ervaren knelpunten

In het onderzoek hebben we bekeken in hoeverre scholen de richtlijnen en regels van het cspe hebben gehanteerd. In de interviews hebben we ook op kwalitatieve wijze onderzocht welke knelpunten scholen ervaren bij het examen. Dat deden we om de kwantitatieve resultaten beter te kunnen duiden en

om ruimte te bieden aan scholen om feedback te geven op het cspe. Overigens wordt het examen ieder jaar geëvalueerd door de Stichting Platforms VMBO en gebruikt het College voor Toetsen en Examens de uitkomsten om de normering van het examen vast te stellen.

Veel examinatoren zijn positief over het examen. Het gaat dan om zowel de inhoud als de uitvoerbaarheid. Ook vinden veel scholen het zinvol dat de Inspectie de afname van het cspe onderzoekt, maar geven examinatoren ook aan dat het Inspectiebezoek bij hen wat extra spanning meebrengt. Voor veel kandidaten in het vmbo-b leidt het praktisch examen sowieso tot veel stress.

Een deel van de terugkoppeling die scholen geven over het examen, gaat over de inhoud. Het gaat dan hoeveel aandacht er is voor bepaalde aspecten van het vak. De vraagstelling bij enkele onderdelen wordt ervaren als te theoretisch en te talig. Dat zeggen examinatoren ook over de minitoetsen. Bij sommige onderdelen heeft het examen veel tekst. Met name vmbo-b leerlingen hebben moeite met begrijpend lezen. Een oordeel van de Inspectie over de inhoud van het examen ligt buiten de vraagstelling van dit onderzoek en is hier niet aan de orde. De enquête van de Stichting Platforms VMBO die zij na iedere cspe uitzetten, geeft wel mogelijkheden om inhoudelijke knelpunten te benoemen.

Veel examinatoren laten weten dat het veel tijd kost om het examen te organiseren. Een enkeling voegt daaraan toe dat examens ook duur zijn, bijvoorbeeld bij hoge kosten voor materiaal. Ook zijn er examinatoren die aangeven dat het onwenselijk is dat de herkansing, althans de herkansing van de praktische opdrachten, identiek is aan het examen dat kandidaten in eerste instantie afleggen.

4.5 Resultaten voortgezet speciaal onderwijs

Ook scholen voor voortgezet speciaal onderwijs (vso) kiezen ervoor om leerlingen het cspe af te laten leggen. Twee vso-scholen hebben een examenlicentie. Leerlingen van de andere vso-scholen leggen als extraneus-kandidaten het examen van een reguliere vo-school af. Sommige scholen krijgen toestemming van de vo-school om het examen of delen van het

examen onder hun verantwoordelijkheid op de eigen vso-school af te nemen. Met name op de vso-scholen die een symbiose³ overeenkomst hebben met de reguliere vo-school, waarin de scholen regelen dat de leerlingen het vak volgen op de reguliere school, leggen de leerlingen ook het examen af op de reguliere school.

In 2016 zijn naast de 87 afdelingen in het regulier voortgezet onderwijs eveneens 6 cspe's onderzocht die afgelegd zijn door kandidaten uit het (v)so. Het gaat om een beperkt en klein aantal onderzochte scholen met als doel enig inzicht te krijgen in het verloop van het examen bij deze doelgroep. De beperkte omvang van het aantal onderzochte scholen heeft gevolgen voor de representativiteit. We kiezen ervoor om de bevindingen weer te geven, maar we trekken geen verstrekkende conclusies op basis van dit geringe aantal onderzochte examens.

Niettemin komen de uitkomsten redelijk overeen met de uitkomsten in het regulier voortgezet onderwijs. Als Inspectie stellen wij vast dat 83 procent van de onderzochte (v)so-scholen (vrijwel) volledig de regels en richtlijnen naleeft. In het voortgezet onderwijs is het percentage 85 procent. De school die niet wist te voldoen aan de vereisten en de school die niet volledig wist te voldoen kregen herstelopdrachten.

Bij vijf van zes onderzochte cspe's voor (v)so-kandidaten werd gewerkt met door de school opgestelde procedures voor een goed verloop van het examen. Als een school procedures had opgesteld, werden deze nageleefd.

Bij alle onderzochte cspe's die afgelegd zijn voor (v)so-kandidaten, stelden de examinatoren de kandidaten in staat om de opdrachten uit te voeren zoals voorgeschreven. Bij één school namen we onregelmatigheden waar bij twee van de gestelde kernvoorwaarden. De kandidaten werden niet in staat gesteld om het examen op eigen kracht af te leggen (kernvoorwaarde 2.2) en de kandidaten werden niet volgens de norm beoordeeld (kernvoorwaarde 3.1). Tevens zagen de examinatoren bij deze school niet toe op randvoorwaarde 2.3. Zij hielden zich niet aan de voorschriften voor het hanteren van

---

³ Symbiose houdt in dat een leerling die ingeschreven staat op het (voortgezet) speciaal onderwijs gedeeltelijk onderwijs kan volgen in het basisonderwijs, het speciaal basisonderwijs, het voortgezet onderwijs of in een instelling voor educatie en beroepsonderwijs. Scholen sluiten hiervoor onderling een symbioseovereenkomst.

de toegestane tijd en de richttijd van de opdrachten. Er was nog een school die niet aan deze randvoorwaarde voldeed.

Bij alle onderzochte examens gemaakt door (v)so-leerlingen was zowel een eerste als een tweede examiner met gelijke zeggenschap aangewezen. Beide examinatoren beoordeelden de kandidaten in onderling overleg.

De scholen met onregelmatigheden in het examen kregen een herstelopdracht.

5 Duiding en verklaring resultaten

Dit hoofdstuk geeft duiding aan de resultaten en bevindingen. We proberen ook te verklaren waarom nog niet alle scholen voldoen aan vereisten uit de regels en richtlijnen.

5.1 Duiding resultaten

In alle drie de onderzoeken naar de kwaliteit van het cspe (in 2008, 2013 en 2016), is veel aandacht besteed aan de kwaliteit en scholing van de onderzoekers en de interne beoordelaarsbetrouwbaarheid. De onderzoekers in voorgaande jaren en in 2016 hebben dezelfde scholing en instructie gehad. Wel is het onderzoek in 2016 voor een deel anders dan de eerdere onderzoeken. In 2016 voerde de Inspectie het onderzoek in eigen beheer uit en kregen onderzochte scholen een oordeel van de Inspectie en eventueel de opdracht om onregelmatigheden te herstellen. Voor het eerst doet de Inspectie dus uitspraken over een percentage onderzochte scholen dat voldoet, vrijwel volledig voldoet of niet voldoet aan vereisten uit de regels en richtlijnen. Het bezoek aan het examen was dit jaar daarmee tweeledig: zowel een onderzoek als uitoefening van toezicht op naleving.

Om de resultaten van het onderzoek te duiden, dient rekening gehouden te worden met de rol die het toezicht heeft gespeeld bij het onderzoek en de resultaten. De toezichthoudende rol kan immers verstrekkende maatregelen voor scholen tot gevolg hebben. Uitkomsten van het onderzoek in eerdere jaren hadden voor scholen op de korte termijn een meer vrijblijvend karakter.

Het valt niet uit te sluiten dat de consequenties van het Inspectietoezicht heeft geleid tot strategisch gedrag van examinatoren tijdens de interviews. Bij veel voorwaarden en aandachtspunten geven zij aan dat de school zich beter aan de regels en richtlijnen houdt en minder vaak afwijkt. De antwoorden komen een stuk gunstiger uit dan bij vorige onderzoeken. Een overeenkomstige forse verbetering zien we echter ook terug in de uitkomsten uit de observaties die de Inspectie deed. Uit de observaties komen aanzienlijk minder regelafwijkingen naar voren dan in de jaren ervoor. Dat duidt

erop dat examinatoren niet alleen zeggen dat het beter gaat, maar dat (al dan niet dankzij de aanwezigheid van de toezichthouder) de afnamepraktijk is verbeterd.

Doordat vakken in de loop van de tijd veranderen of verdwijnen, was het niet mogelijk om in 2016 exact dezelfde vakken te onderzoeken als bij de eerdere metingen. De steekproef heeft grote overeenkomsten als het gaat om de gekozen onderwijsafdeling (vmbo-b), maar er is verschil in de onderzochte vakken bij de afgelopen metingen. Daarbij zijn de vakken soms inhoudelijk veranderd en is een vak opgeheven, waardoor er in 2016 een niet eerder onderzocht vak voor onderzoek is geselecteerd.

De steekproef is in 2016 opgezet op dezelfde manier als in voorgaande jaren. Van de vmbo-afdelingen die in 2016 zijn bezocht, is meer dan de helft (61%) ook in 2013 bezocht. De overlap met de scholen uit 2013 heeft te maken met het beperkt aantal scholen dat een bepaald cspe afneemt. Mogelijk heeft dat ertoe geleid dat scholen die in beide steekproeven zaten, hebben geleerd van het eerdere onderzoek en hun afnamepraktijk daardoor zijn gaan verbeteren. Wellicht is dat een verklaring voor de (positieve) verschillen in het navolgen van de richtlijnen.

5.2 Verklaring verbetering resultaten

De resultaten zijn in het algemeen beter dan die uit voorgaande onderzoeken. Dat blijkt uit zowel de observaties als de interviews die ter verificatie zijn gebruikt. Een verklaring voor de verbeterde resultaten kan zijn dat de sector zich verder geprofessionaliseerd heeft. Het onderwijsveld heeft gehoor gegeven aan onze oproep na het onderzoek CSPE 2013. Het veld heeft bijgedragen aan professionalisering door intensievere communicatie over een goed verloop van het cspe, de oprichting en activiteiten van PLEXS, de jaarlijkse specifieke voorbereiding en evaluatiemomenten van het landbouwonderwijs, de start van de Leergang Schoolexaminering vmbo en door formatprotocollen cspe te actualiseren en bekendheid te geven. Examinatoren geven aan dat de richtlijnen en de begeleidende informatie duidelijker is geworden in de loop van de jaren.

Het is daarnaast zeer denkbaar dat het extern en van tevoren aangekondigd toezicht – waarbij de Inspectie oordeelt over de school – leidde tot een nog zorgvuldiger aanpak van het examen. Uit contacten met de onderwijspartijen blijkt dat zij het effect van het toezicht onderschrijven.

5.3 Verklaring optreden onregelmatigheden

De cspe's die zijn onderzocht, zijn naar het oordeel van de Inspectie zodanig goed geconstrueerd dat ze goed uit te voeren en te organiseren zijn. Iedere professioneel werkende school moet in staat zijn om het examen af te nemen volgens de voorgeschreven regels en richtlijnen. Als Inspectie hebben we verklaringen gezocht voor de onregelmatigheden die toch bij het examen zijn geconstateerd. De verklaringen vinden we vooral in (aspecten van) de organisatie, facilitering en borging van het examen. Veel, maar nog niet alle scholen maken en borgen het proces voor een goed verloop van het cspe. Uit het onderzoek blijkt dat wanneer scholen geen duidelijke geborgde afspraken maken, dat (geregeld) leidt tot onvoldoende facilitering en een onprofessionele benadering van het examen.

Scholen doen er verstandig aan om afspraken te maken over wat de schoolleiding verwacht van een professionele examinerator. Of wat een examinerator van de schoolleiding mag verwachten, bijvoorbeeld als het gaat over de beschikbare tijd en faciliteiten voor het examen. Hieronder zetten we uiteen dat het voldoende borgen van het examenproces, examineratoren ruim genoeg faciliteren en een professionele houding ertoe leiden dat de regels en richtlijnen worden nageleefd. We laten ook zien dat daar waar dat niet gebeurde, niet voldaan werd aan vereisten uit de regels en richtlijnen..

Schoolafspraken en borging

Veel scholen, maar nog niet allemaal, kiezen ervoor om afspraken te maken voor een goed verloop van het cspe op hun school. De VO-raad biedt op haar website een standaardprotocol voor een goed verloop van het cspe volgens de geldende regels en richtlijnen. Scholen kunnen dat protocol toesnijden op hun specifieke situatie. Steeds meer scholen maken bijvoorbeeld aanvullende afspraken over geheimhouding en hoe om te gaan met de regels en richtlijnen. Het CvTE

adviseert bijvoorbeeld om alle examinatoren op school het cspe van tevoren te laten maken.

Duidelijke afspraken zijn een belangrijke randvoorwaarde voor een kwalitatief goede afname van het examen. Toch kwamen we ook scholen tegen met duidelijke protocollen en afspraken, waar in de praktijk maar weinig van terecht kwam. Afspraken alleen zijn niet genoeg, scholen dienen ook te zorgen naleving daarvan. We hebben gemerkt dat scholen niet altijd controleren in hoeverre examinatoren zich professioneel opstellen en de afspraken naleven.

Tijd en facilitering

In 2016 bleek opnieuw dat het veel tijd kost om een praktisch examen te organiseren en af te nemen. Het (ervaren) gebrek aan tijd en ruimte leidt er volgens sommige examinatoren soms toe, dat het examen niet volgens de regels en richtlijnen wordt afgenomen. Hoewel sterk aanbevolen, lukt het examinatoren dan bijvoorbeeld niet om het examen zelf vooraf te maken. Of soms lukte het examinatoren bijvoorbeeld niet om alle kandidaten die het examen aflegden te beoordelen, doordat te veel kandidaten tegelijkertijd examen deden.

Professionele rol examiner

Kandidaten mogen een professionele houding van hun examiner verwachten. Een onderdeel van de professionaliteit van leraren in het vmbo is dat zij de rol van examiner kunnen aannemen. Tijdens een examen wordt de leraar veelal de examiner en de leerling wordt kandidaat. Dat vraagt een andere opstelling van de examiner. De examiner organiseert het examen dusdanig dat de kandidaat in staat is om de opdrachten op eigen kracht af te leggen volgens de voorgeschreven regels en richtlijnen.

Toch bleek ook in 2016 dat niet alle examinatoren in staat zijn om de vereiste professionele houding aan te nemen, wat ertoe kan leiden dat:

- de opdrachten niet op de voorgeschreven manier afgelegd worden;
- kandidaten de opdrachten niet op eigen kracht afleggen;
- er niet beoordeeld wordt volgens de norm.

Dat heeft uiteenlopende oorzaken, zoals:

- rekening houden met de achtergrond van de leerling ten koste van de objectieve benadering van de kandidaat;
- kandidaten het voordeel van de twijfel gunnen omdat de examenstof niet voldoende behandeld is in de lessen. De stof was bijvoorbeeld anders, niet of te minutieus behandeld;
- kandidaten het voordeel van de twijfel gunnen omdat de examinerator van mening is dat de leerlingen onder hun kunnen presteren tijdens het examen;
- beoordelen van inzet en motivatie, in plaats van kennis en kunde;
- slechte voorbereiding van examinatoren, waaronder het slecht lezen van de examendocumenten;
- onvoldoende organisatie waardoor te veel kandidaten tegelijkertijd examen doen om ze accuraat te beoordelen.

6 Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk trekken we conclusies die voortvloeien uit het onderzoek. Ook doen we aanbevelingen om de kwaliteit van de afname van het cspe verder te verhogen. In dit hoofdstuk beschrijven we ook wat de Inspectie de komende tijd onderneemt om te zorgen dat scholen zich beter aan de examenregels en -richtlijnen gaan houden.

6.1 Conclusie

De Inspectie heeft scholen gewaardeerd, gestimuleerd en beoordeeld. Het toezicht heeft ook geleid tot opdrachten aan een aantal schoolbesturen om onregelmatigheden vaak nog binnen de examenperiode te herstellen en op die manier recht te doen aan examenkandidaten.

85 procent van de scholen voldoet (vrijwel) volledig aan de vereisten uit de regels en richtlijnen van het cspe. 80 procent voldoet volledig. Deze scholen benaderen het cspe uiterst serieus en zorgvuldig en hebben ook de randvoorwaarden in zijn geheel op orde. 5 procent van de scholen kan nog net iets verbeteren als zij voldoen aan een onvoldoende beoordeelde randvoorwaarde. In het algemeen is binnen de onderzochte voorwaarden en aandachtspunten veel en forse winst geboekt ten opzichte van voorgaande onderzoeken. Dat blijkt zowel uit de resultaten van de vragen aan de examinatoren als uit de uitkomsten van de observatoren. Ten slotte leeft ook bij de vso-scholen een belangrijk deel (vrijwel) volledig de regels en richtlijnen na, namelijk vijf van zes scholen (83%).

Tegelijkertijd voldoet 15 procent van de onderzochte scholen niet aan de vereisten uit de regels en richtlijnen. De Inspectie vindt dat maatschappelijk gezien onacceptabel. De onderzoeken door de toezichthouder zijn nota bene van tevoren aangekondigd. Scholen wisten dat ze de Inspectie konden verwachten, maar slaagden er niet in om te voldoen aan de wettelijke vereisten. De Inspectie roept schoolbesturen op om het examenproces beter te borgen en na te gaan of regels, richtlijnen en schoolafspraken gehanteerd worden en ziet daarop toe.

Verantwoordelijkheid schoolbesturen en examinatoren

Zowel het schoolbestuur als de examinatoren en andere betrokkenen hebben een belangrijke verantwoordelijkheid voor een kwalitatief goed afgenomen cspe. Voldoende borging van het examenproces, facilitering, naleven van afspraken en toezien dat dit gebeurt, vraagt een professionele opstelling van de betrokkenen.

Borging examenprocessen

De Inspectie is van mening dat de schoolbesturen waarvan scholen niet voldoen aan de regels en richtlijnen, dienen te zorgen voor adequate afspraken omtrent het cspe en dat deze op de juiste manier geborgd zijn. Het alleen opstellen van afspraken is niet voldoende, het gaat om het hanteren ervan. Goede afspraken en protocollen maken, naleven en hierop toezien, is essentieel voor een goed verloop van het examen. De Inspectie blijft schoolbesturen hierop aanspreken.

Tijd en facilitering

Vast staat dat schoolbesturen hun examinatoren voldoende moeten faciliteren om het examen voor te bereiden, te organiseren en te beoordelen. Examinatoren van scholen die voldeden aan regels en richtlijnen gaven aan dat de organisatie weliswaar veel tijd kost, maar dat als zij goed gefaciliteerd worden het zeker te doen is om het cspe volgens de regels en richtlijnen af te nemen. Ze kunnen bijvoorbeeld vroeg genoeg beschikken over de verschillende examenzendingen om zich voor te bereiden. Examinatoren mogen van schoolbesturen professionele ondersteuning verwachten.

Professionele opstelling

Een professioneel schoolbestuur stelt professionele eisen aan examinatoren. Van examinatoren mag verwacht worden dat zij het examen zoals voorgeschreven voorbereiden, afnemen en beoordelen. Dat vergt een zorgvuldige en serieuze benadering van het examen waarbij eenduidig samengewerkt wordt. Examinatoren dienen zich rondom het examen objectief en betrouwbaar op te stellen en kandidaten in staat te stellen om te laten zien wat zij kunnen. Daar waar dat niet gebeurt, is het schoolbestuur aan zet.

6.2 Aanbevelingen

De Inspectie roept schoolbesturen die het cspe niet op orde hebben op om verder te professionaliseren en beter samen te werken. De Inspectie blijft aandacht besteden aan het cspe in contacten met schoolbesturen en tijdens kwaliteitsonderzoeken op scholen. We gaan af op sterke signalen van onregelmatigheden bij het centraal examen en treden op.

Examensecretaris aanstellen

De Inspectie beveelt scholen voor het voortgezet speciaal onderwijs aan die het examen op de eigen school afnemen om een examensecretaris aan te stellen die het examineren op de eigen school regelt en de kwaliteit bewaakt. Het is aan te bevelen om ook deel te nemen aan het landelijke Platform voor examensecretarissen (PLEXS).

Schriftelijke afspraken die examinatoren ondertekenen

Steeds meer scholen kiezen ervoor om examinatoren te laten tekenen voor geheimhouding en het hanteren van de regels en richtlijnen van het cspe. Veel scholen werken met speciaal voor het cspe opgestelde schoolprotocollen voor een goed verloop van het examen. Naast geheimhouding en het hanteren van de regels, kan ook gedacht worden aan afspraken om de gelijke zeggenschap van examinatoren, de rol van de examensecretaris, het organiseren van intern toezicht en het afnemen van herkansingen te borgen. De VO-raad heeft een standaardprotocol opgesteld, dat scholen als voorbeeld kunnen gebruiken. De Inspectie is voorstander van het maken van duidelijke schriftelijke afspraken binnen de school over een goed verloop van het examen en voor controle op de naleving ervan.

Verantwoordelijkheid nemen: schoolbesturen en examinatoren

De Inspectie vindt dat het cspe een serieuze en professionele aanpak vergt. De Inspectie spreekt schoolbesturen aan op hun verantwoordelijkheid daarin. Het borgen van het examenproces is daarbij onontbeerlijk.

Scholing

De Stichting Platforms VMBO is in 2016 gestart met de leergang 'schoolexaminering voor de beroepsgerichte keuzevakken'. De leergang is gericht op het schoolexamen bij de beroepsvakken, maar de algemene aanname van onderwijspartijen is dat dit ook een positieve weerslag heeft op de examinering van het

cspe. Ongeveer een kwart van de examinatoren heeft deelgenomen aan enige vorm van scholing over examinering. De Inspectie juicht de professionalisering van examinatoren toe en hoopt dat het aantal examinatoren dat hiervoor kiest en het aantal schoolbesturen dat deelname stimuleert, sterk toeneemt de komende tijd.

6.3 Maatregelen partijen in het Voortgezet Onderwijs

De Inspectie heeft de VO-Raad, de AOC-Raad, de Stichting Platforms vmbo en het College voor Toetsen en Examens betrokken bij het onderzoek. Uit gesprekken met deze partijen blijkt dat zij de uitkomsten, de duiding en de conclusies van het onderzoek onderschrijven. De Inspectie heeft met deze partijen afgesproken dat zij met een pakket maatregelen komen om de afnamepraktijk te verbeteren. De Inspectie blijft aandacht besteden aan de kwaliteit van de afname van het cspe in contacten met scholen en schoolbesturen. In 2018 beoordeelt de inspectie opnieuw in hoeverre scholen de regels en richtlijnen van het cspe naleven.

Afgesproken maatregelen zijn blijvende aandacht op verschillende manieren en momenten, maar met een eenduidige boodschap over het cspe door de diverse partijen. De partijen spraken onder meer af om de handen ineen te slaan en voor de afname periode 2017 te komen tot de uitgave: 'wat moet en wat kan voor een goed verloop van het cspe'.

Verder staan nog een aantal andere maatregelen op stapel als speciale trainingen voor beginnende examinatoren, doorgaan met en het vergroten van het bereik van de Leergang Examineren, samenwerken met het Platform voor examensecretarissen (PLEXS), aandacht voor de eisen en regels omtrent de herkansing en schoolbesturen in staat stellen om door middel van audits en zelfevaluatie hun verantwoordelijkheid voor het cspe te laten nemen. De format examenprotocollen van de AOC-Raad en VO-Raad worden geactualiseerd en meer toegeschreven op de verschillende praktische vakken. Veel wordt ook verwacht van de te ontwikkelen opgavenbank die de mogelijkheid biedt om de uitvoering door examinatoren te evalueren en te verbeteren.

De Inspectie ziet erop toe dat scholen ook bij het cspe voldoen aan de deugdelijkheidseisen. Daar waar scholen niet voldoen, treden we op en geven we scholen de opdracht tot herstel. Waar mogelijk proberen we aan te sluiten bij het beleid van de school en daarin stimulerend te zijn om de kwaliteit van het cspe te bevorderen. De Inspectie blijft het belang van een goed verloop van het examen benadrukken en spreekt schoolbesturen hier structureel op aan tijdens toezichtsactiviteiten. De Inspectie onderzoekt de examenpraktijk opnieuw in 2018.

BIJLAGE 1. Interviewformulier Examinator

Interviewformulier EXAMINATOR			
CSPE afname voortgezet onderwijs 2016			
Naam school:			
BRIN-/vest.nr.:			
Onderzoeksnummer:			
Datum(s) onderzoek:			
Inspecteur:			
Tijdstip afname cspe:	Van:..... Tot:.....		
Onderwijssector:	Voortgezet Onderwijs 0	Voortgezet Speciaal Onderwijs 0	
Onderwijssoort:	Vmbo basis 0	Vmbo kader 0	Vmbo g/l 0
Aantal geobserveerde kandidaten:	.....	Aantal aangewezen examinatoren:	
		.....	
Vak/Onderdeel:			

DE VOORBEREIDING OP HET CENTRAAL SCHRIFTELIJK en PRAKTISCH EXAMEN

1. Maakt de school afspraken met u over een goed verloop van het examen en geheimhouding?

- Ja, mondelinge afspraken 0
- Ja, schriftelijke afspraken, maar die hoeft u niet te ondertekenen 0
- Ja, schriftelijke afspraken, die u moet ondertekenen 0
- Nee 0

2. In welk document worden de afspraken en procedures over de geheimhouding en de afname van het CSPE bij u op school beschreven? (**Kopie opvragen**)

Document:.....
 .....
 .....

3. Bevat dit document afspraken over :

- Geheimhouding	Ja 0	Nee 0	Weet niet 0
- Rol tweede examinator	Ja 0	Nee 0	Weet niet 0
- De herkansingsmogelijkheden	Ja 0	Nee 0	Weet niet 0
- Richtlijnen van het CSPE	Ja 0	Nee 0	Weet niet 0
- De rol van de examensecretaris	Ja 0	Nee 0	Weet niet 0

(Ter triangulatie vraag je dit aan examensecretaris/schoolleiding, de examinator en controleer je dit in het examenprotocol/document. Je oordeel leg je vast op het examenobservatieformulier bij indicator 1.1)

4. Wie ziet er op toe dat deze afspraken worden nageleefd?

- De schoolleiding 0
- De examensecretaris 0
- Niemand 0

- Anders 0

5. Heeft u scholing gevolgd om beter te kunnen examineren?

- Ja 0
- Nee 0

6. Hoeveel dagen voor de eerste afnamedatum van het praktijkexamen heeft u als docent het volgende examenmateriaal ontvangen?

de instructie voor de examinerator ongeveer ..... dagen van tevoren

de examenopdrachten ongeveer ..... dagen van tevoren

het correctievoorschrift ongeveer ..... dagen van tevoren

7. Heeft u de kandidaten van tevoren algemene informatie verstrekt over het onderwerp en/of de aard van de examenopdrachten en zo ja hoe lang van tevoren?

- A 0 Nee
- B 0 Ja, namelijk ongeveer ..... dagen van tevoren

Toelichting. Examinatoren mogen algemene informatie, die af te leiden valt uit de grijze vlekken examens, maar we willen weten in hoeverre zij dat ook daadwerkelijk doen.

7a Scholen willen de kandidaten zo goed mogelijk op het examen voorbereiden. Sommige scholen gebruikten daarvoor opdrachten uit het nog af te nemen praktijkexamen. Vindt u het wenselijk dat dit gebeurt?

- A 0 Ja, omdat.....
- B 0 Nee

7b Heeft u kandidaten in de periode tussen de ontvangst van het examenmateriaal en de eerste afnamedatum op enigerlei wijze laten oefenen met de examenopdrachten 2016 (of onderdelen daarvan)?

- A 0 Nee
- B 0 Ja

7c Indien ja, in welke mate en op welke wijze?

.....
...

7d Indien ja, Wist u dat dit tegen de richtlijnen is?

- 0 Ja
- 0 Nee

DE AFNAME VAN HET CENTRAAL SCHRIFTELIJK en PRAKTISCH EXAMEN

8 Hoe vaak kijkt u af van de manier waarop de opdrachten moeten worden uitgevoerd (bijvoorbeeld: een examenopdracht toevoegen, weggelaten, vervangen of aanpassen)?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

9. In hoeverre kijkt u af van de voorgeschreven materialen, gereedschap en/of hulpmiddelen dan is aangegeven?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

10 Hoe vaak krijgen kandidaten tijdens het examen hulp van de examinator(en)?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

Toelichting. Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen kandidaten geen hulp krijgen van de examinator. De kandidaat moet de opdrachten geheel zelfstandig uitvoeren. Examinatoren mogen leerlingen wel aansporen en bemoedigen, mits dit niet ten koste gaat van de zelfstandige uitvoering van de opdracht.

11 Hoe vaak ontvangen kandidaten tijdens het examen hulp van andere kandidaten?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

Toelichting. Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen de kandidaten tijdens het examen niet met elkaar overleggen of elkaar helpen. De kandidaat mag uitsluitend aan de examinator om hulp vragen, en niet aan medekandidaten.

DE BEOORDELING VAN HET PRAKTIJKEXAMEN

12 Hoe kijkt u aan tegen de correctievoorschriften, zijn deze voldoende duidelijk?

- A. Ja
- B. Nee, niet in alle gevallen

want.....

.....
.....

13 Hoe vaak interpreteert u beoordelingsaspecten op een andere manier dan het beoordelingsschema aangeeft?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

14 Hoe vaak let u op **minder** beoordelingsaspecten dan het beoordelingsschema aangeeft?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

15 Hoe vaak let u op **andere** beoordelingsaspecten dan het beoordelingsschema aangeeft?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

15a Hoe vaak beoordeelt u **strenger** dan het beoordelingsvoorschrift aangeeft?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

15b Als u kandidaten strenger beoordeelt, waarom is dat dan?

.....

.....

.....

.....

.....

16a Hoe vaak beoordeelt u **soepeler** dan het beoordelingsvoorschrift aangeeft?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

16b Als u kandidaten **soepeler** beoordeelt, om welke redenen doet u dat dan?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

Aanwijzing voor de interviewer: antwoordmogelijkheden A t/m K één voor één met de examinerator doornemen.

- A Om de kandidaat het voordeel van de twijfel te geven
- B Om inzet of goede bedoelingen te belonen
- C Om rekening te houden met persoonlijke omstandigheden van de kandidaat, bijvoorbeeld in de thuissituatie
- D Omdat het onderwerp of de vaardigheid in de lessen te weinig aan bod is gekomen

- E Om rekening te houden met de manier waarop het onderwerp of de vaardigheid in de lessen behandeld is
- F Om kandidaten te beoordelen zoals zij dat in de lessen gewend zijn
- G Omdat ik als examinator onvoldoende op alle kandidaten tegelijkertijd kan letten
- H Omdat de kandidaat gebaat is bij "succeservaringen"
- I Omdat de kandidaat sowieso drempelloos kan instromen in het mbo
- J Om de toekomstkansen van de kandidaat niet te bederven
- K Andere reden(en), namelijk

.....

.....

.....

17a Gebruikt u "eigen" beoordelingsmiddelen (naast het beoordelingsschema), bijvoorbeeld als "tussenstap"?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Nee
- B Ja, in de vorm van een exacte kopie van het beoordelingsschema of onderdelen daarvan
- C Ja, in de vorm van een aanvulling op of uitwerking van het beoordelingsschema of onderdelen daarvan
- D Zowel B als C

17b Indien ja, om welke redenen gebruikt u "eigen" beoordelingsmiddelen?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Alleen als tussenstap tijdens de beoordeling (om later over te nemen in het beoordelingsschema)
- B Omdat het beoordelingsschema onvolledig is
- C Omdat het beoordelingsmiddel te algemeen is
- D Om eigen aspecten in de beoordeling te betrekken
- E Om soepeler te beoordelen
- F Om strenger te beoordelen
- G Andere reden,
namelijk.....

.....

.....

18 Is er een tweede examinator bij de afname en beoordeling van de praktijkopdrachten betrokken?

- A Nee
- B Ja, bij een deel van de praktijkopdrachten
- C Ja, bij alle praktijkopdrachten

18a Indien ja, wat is de functie van de tweede examinator(en) die tijdens de beoordeling aanwezig is/zijn?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Praktijkdocent in het geëxamineerde vak
- B Docent in een ander vak
- C Docent van een andere school (bijvoorbeeld ROC)
- D Klassen- of onderwijsassistent

E Overige functie,
namelijk.....

.....
...

18b Indien ja bij vraag 18, hoe vaak stellen de examinatoren de scores voor de praktijkopdrachten niet in onderling overleg vast?

- A. vijf of meer keer 0
- B. drie of vier keer 0
- C. een of twee keer 0
- D. geen enkele keer 0

DE HERKANSING

19 Welke herkansingsmogelijkheden*₁ wordt uw kandidaten geboden?

- A Herkansen van het volledige praktijkexamen
- B Herkansen van één of meer maar niet alle examenonderdelen
- C Geen herkansingsmogelijkheden

20 Hoe vaak kan een kandidaat het praktijkexamen of onderdelen daarvan herkansen?

*₂

- A Een keer
- B Twee keer
- C Drie keer
- D Vier of meer keer (bijvoorbeeld tot de kandidaat een voldoende heeft)

21 Welk percentage van de kandidaten voor uw vak maakt gebruik van een herkansing?

Ongeveer .... procent van de kandidaten voor mijn vak

22 Mogen kandidaten (onderdelen van) een voldoende gemaakt praktijkexamen herkansen om een hoger cijfer te halen (bijvoorbeeld ter compensatie van een slecht gemaakt avo-vak)?

- A Nee
- B Ja
- C Alleen in specifieke situaties zoals .....

22a Komt het voor dat kandidaten ter voorbereiding op de herkansing extra uitleg krijgen of kunnen oefenen met examenopdrachten?

- A Nee
- B Ja, maar alleen extra uitleg

---

*₁ Eindexamenbesluit artikel 51.1: de herkansing van het praktisch gedeelte van het centraal examen bestaat uit het opnieuw afleggen van deze toets of van een of meer onderdelen daarvan. Herkansing kan pas plaatsvinden nadat de kandidaat het gehele cspe heeft afgelegd.

*₂ Een cspe mag één keer herkanst worden. BB en KB leerlingen mogen zowel een cse als een cspe vak herkansen.

- C Ja, maar alleen oefenen met examenopdrachten
- D Ja, zowel B als C *3

22b Indien bij de vorige vraag alternatief C of D, van welk materiaal wordt daarbij gebruik gemaakt?
(meer antwoorden zijn mogelijk)

- A Opdrachten uit eerdere praktijkexamens
- B Opdrachten uit het praktijkexamen
- C Ander materiaal (bijvoorbeeld zelfgemaakte opdrachten)

AFSLUITENDE VRAGEN

23 Hoeveel jaar geeft u dit vak aan examenklassen?

- A. Ik geef dit vak al ..... jaar
- B. Ik heb dit vak tot .... jaar geleden voor .... jaar gegeven.
(Als de examinator bijvoorbeeld een oud-docent is.)

24 Welke knelpunten ervaart u bij het CSPE?

.....

.....

25 Heeft u nog iets op te merken of toe te lichten?.....

---

*3 B is toegestaan, C alleen als het opgaven van vorige schooljaren betreft.

**BIJLAGE 2: Interviewformulier
Schoolleiding/Examensecretaris**

Interviewformulier SCHOOLLEIDING/ EXAMENSECRETARIS			
CSPE afname voortgezet onderwijs 2016			
Naam school:			
BRIN-/vest.nr.:			
Onderzoeksnummer:			
Datum(s) onderzoek:			
Inspecteur:			
Tijdstip afname cspe:	Van:..... tot.....		
Onderwijssector:	Voortgezet Onderwijs 0	Voortgezet Speciaal Onderwijs 0	
Onderwijssoort:	Vmbo basis 0	Vmbo kader 0	Vmb g/l 0
Aantal geobserveerde kandidaten:	Aantal aangewezen examinatoren:		
.....	.....		
Vak/Onderdeel:			

1. Heeft de school afspraken gemaakt over een goed verloop van het examen en geheimhouding?

- Ja, mondelinge afspraken 0
- Ja, schriftelijke afspraken, maar die hoeft de examinator niet te ondertekenen 0
- Ja, schriftelijke afspraken, die de examinator moet ondertekenen 0
- Nee 0

2. In welk document worden de afspraken en procedures over de geheimhouding en de afname van

het bij u op school beschreven? (**Kopie opvragen**)

Titel

document:.....
.....

3. Bevat dit document afspraken over:

- Geheimhouding Ja 0 Nee 0
- Maken examen door examinator vòòr afname Ja 0 Nee 0
- Rol tweede examinator Ja 0 Nee 0
- Rol ICT systeem-beheerder Ja 0 Nee 0
- Rol Examensecretaris Ja 0 Nee 0
- De herkansingsmogelijkheden Ja 0 Nee 0
- Hanteren richtlijnen van het CSPE Ja 0 Nee 0
- Het begeleiden van beginnende examinatoren Ja 0 Nee 0
- Rol en betrokkenheid bevoegd gezag Ja 0 Nee 0

(Ter triangulatie vraag je dit aan de examensecretaris/schoolleiding, de examinator èn controleer je dit in het examen document. Je oordeel leg je vast op het examenobservatieformulier bij indicator 1.1)

4. Wie ziet er op toe dat deze regels worden nageleefd?

- De schoolleiding 0
- De examensecretaris 0
- Het bevoegd Gezag 0
- Niemand 0
- Anders,
namelijk.....

.....
.....

5. In hoeverre bent u van mening dat de richtlijnen van het cspe nageleefd worden hier op school?

- In 100% van de centraal schriftelijk en praktische examens 0
- Tussen 90% en 100% van de centraal schriftelijk en praktische examens 0
- Tussen 75% en 90% van de centraal schriftelijk en praktische examens 0
- Tussen 50% en 75% van de centraal schriftelijk en praktische examens 0
- Tussen 25% en 50% van de centraal schriftelijk en praktische examens 0
- Tussen 0% en 25% van de centraal schriftelijk en praktische examens 0

6. Hoe ziet de school daar op toe? (meerdere antwoorden mogelijk)

- We wonen de afnames steekproefsgewijs bij. 0
- We bevragen leerlingen of de afname van het cspe volgens de richtlijnen is verlopen. 0
- We vragen aan examinatoren of de afname van het cspe volgens de richtlijnen is verlopen. 0
- Anders:

.....
.....
.....

7. Wat doet u om werken volgens de instructies van het CvTE te bevorderen?

- Verstrekken checklists en protocollen VO-raad 0
- Controle of examinatoren kennis namen van de septembermededelingen van CvTE 0
- Verstrekken nieuwsbrieven en examenenquête van de platforms vmbo 0
- Wij houden toezicht op de naleving door examens bij te wonen 0
- Anders: .....

.....

8. Biedt u medewerkers scholing aan om zich te professionaliseren op een rol als examinator?

- Ja 0
- Nee 0

9. Op welke wijze evalueert u de afname van het cspe?.....

.....
.....
.....
.....

10. Hoe borgt u de kwaliteit van het examen? Is dat een cyclisch proces?

.....
.....
.....
.....

11. Hoe verhouden de gemiddelde cijfers op het cspe zich tot de cijfers bij de AVO vakken?

- Ze wijken minder dan 0,5 punt af van de AVO vakken 0
- Ze wijken meer dan 0,5 punt af van de AVO vakken 0
- We hebben dit niet in kaart gebracht, omdat 0

.....
.....

11 a. Welke verklaring heeft u voor een (eventuele) grote afwijking van het gemiddeld CSPE resultaat tov de resultaten op het centraal schriftelijk examen bij de AVO vakken? (alleen invullen als de afwijking meer dan 0,5 punt bedraagt?.....

.....
.....
.....
.....

12. Welke mogelijkheden ziet u om de kwaliteit van de afname van het cspe bij u op school te verbeteren?

.....
.....
.....
.....

BIJLAGE 3. CSPE Beoordelingsformulier

CSPE afname beoordelingsformulier voortgezet onderwijs - Afname 2016 -			
Naam school:			
BRIN-/vest.nr.:			
Onderzoeksnummer:			
Datum(s) onderzoek:			
Inspecteur:			
Tijdstip afname cspe:	van:..... tot:.....		
Onderwijssector:	Voortgezet Onderwijs 0	Voortgezet Speciaal Onderwijs 0	
Onderwijssoort:	Vmbo basis 0	Vmbo kader 0	Vmbo gl 0
Aantal geobserveerde kandidaten:	Aantal aangewezen examinatoren:		
Vak/Onderdeel:			

Afname praktijk van het cspe	
Indicatoren en aandachtspunten	
1. Voorbereiding examen en herkansing. De school borgt de kwaliteit van het centraal schriftelijk en praktisch examen (CSPE).	
1.1 De school heeft procedures opgesteld voor de borging van een betrouwbaar examen.	Ja 0 Nee 0
Aandachtspunten	Ja Nee
- De verantwoordelijkheid voor het bewaken van de kwaliteit van de afname van het cspe is duidelijk belegd.	+ -
- De school heeft regels opgesteld over de afname van het cspe. (in ieder geval over geheimhouding, beoordeling, aanstellen 2e examiner, hanteren richtlijnen en normen, herkansing)	+ -
- Het bevoegd gezag ziet toe op de naleving van de schoolregels op dit gebied.	+ -
- De school stelt een examensecretaris aan. Deze organiseert de afname van de examens zodanig dat de kandidaten een eerlijke kans hebben om het examen te halen.	+ -
<p>Gebruikswijzer: Bij deze indicator gaat het om voorwaarden, procedures en afspraken waarmee de school de kwaliteit van de afname van het cspe behoudt. De school heeft een duidelijke examenprocedure opgesteld die bekend is bij examinatoren en leerlingen. De school zorgt voor een examensecretaris die zorgt voor een zorgvuldige organisatie van de examens. Examinatoren zijn gefaciliteerd, examenruimtes zijn georganiseerd en kandidaten weten tijdig waar ze hoe laat moeten zijn zodat de examens op tijd kunnen starten. Het bevoegd gezag ziet er op toe dat de afspraken nagekomen worden en het cspe soepel en eerlijk verloopt. Als de eerste twee aandachtspunten voldoende zijn, is aan deze voorwaarde voldaan.</p>	

1.2 De school leeft de procedures na, zorgt dat het examen geheim blijft en dat de kandidaten tijdig de benodigde en toegestane informatie krijgen voor de afname.	Ja 0 Nee 0
Aandachtspunten	Ja Nee
- De examiner of gemachtigde tekent voor de ontvangst en geheimhouding van het examen. (Interview en protocol)	+ -
- De school bewaart het examen in een kluis. (interview en protocol)	+ -
- De examinatoren verstrekt vooraf alleen de algemene informatie over het cspe aan leerlingen. De kandidaten hebben te maken examenopdrachten niet ingezien voor het examen begint en zien het examen alleen in tijdens het examen. (bij een herkansing niet anders dan tijdens het eerste tijdvak). (interview en protocol)	+ -
- De examiner reikt het examen uit aan het begin van het examen en neemt alle examens in na het examen. (observatie, interview en protocol)	+ -
- De kandidaten verkrijgen het benodigde materiaal conform de richtlijnen. (interview en protocol)	+ -
- De examiner zorgt voor een examenafname die veilig en hygiënisch is en die het milieu niet onnodig belast. (protocol, observatie, interview)	+ -
Gebruikswijzer: Vraag naar de getekende documenten en controleer of de school de examens bewaart in een veilige kluis die alleen toegankelijk is door daartoe door de schoolleider gemandateerde medewerkers. Controleer of de examinatoren het examen aan het begin uitreiken en ook weer innemen na afloop. Voldoende als aan alle aandachtspunten wordt voldaan.	

2. Afname examen. De school laat kandidaten de opdrachten uitvoeren zoals voorgeschreven en binnen de gestelde tijd.	
2.1 De examiner laat de opdrachten uitvoeren zoals deze bedoeld zijn.	Ja 0 Nee 0
Aandachtspunten:	1 Niet of nooit 2 Af en toe 3 Regelmatig 4 (Zeer) vaak 1 2 3 4
- De examiner houdt zich strikt aan de manier waarop de opdrachten bedoeld zijn en wijkt <u>niet</u> af van de manier waarop de opdrachten moeten worden uitgevoerd.	0 0 0 0
- De kandidaten gebruiken <u>uitsluitend</u> materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen die zijn aangegeven in de toelichting voor de examiner.	0 0 0 0
Gebruikswijzer: Examinatoren moeten de kandidaten de opdrachten laten uitvoeren zoals aangegeven in het Examen (met eventueel een Uitwerkbijlage) en de Toelichting voor de examiner. Er mogen geen onderdelen worden toegevoegd, weggelaten, vervangen of aangepast (denk bijvoorbeeld aan het weglaten van "moeilijke" opdrachten). Een overzicht van de voorgeschreven middelen is opgenomen in de Toelichting voor de examiner. Deze voorwaarde is voldoende als beide aandachtspunten met een vier (opgeteld acht punten) beoordeeld zijn. 1. Niet of nooit staat voor: vijf of meer regelafwijkingen 2. Af en toe staat voor: drie of vier regelafwijkingen 3. Regelmatig staat voor: een of twee regelafwijkingen 4. Vaak tot zeer vaak staat voor: geen enkele regelafwijking	

2.2 Kandidaten leggen het examen zelfstandig en zonder hulp af.	Ja 0 Nee 0
Aandachtspunten:	1 Niet of nooit 2 Af en toe 3 Regelmatig 4 (Zeer) vaak 1 2 3 4
- Kandidaten leggen het examen af op eigen kracht en krijgen <u>geen</u> hulp van de examinerator.	0 0 0 0
- De kandidaten leggen het examen zelfstandig af en helpen elkaar <u>niet</u> .	0 0 0 0
<p>Gebruikswijzer: Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen kandidaten geen hulp krijgen van de examinerator. De kandidaat moet de opdrachten geheel zelfstandig uitvoeren. Examineratoren mogen kandidaten wel aansporen en bemoedigen, mits dit niet ten koste gaat van de zelfstandige uitvoering van de opdracht. Tenzij dat in het correctievoorschrift is aangegeven, mogen de kandidaten tijdens het examen niet met elkaar overleggen of elkaar helpen. De kandidaat mag uitsluitend aan de examinerator om hulp vragen, en niet aan medekandidaten.</p> <p>Deze voorwaarde wordt als voldoende beoordeeld als beide aandachtspunten een vier scoren (opgeteld acht punten).</p> <p>1. Niet of nooit staat voor: vijf of meer regelafwijkingen 2. Af en toe staat voor: drie of vier regelafwijkingen 3. Regelmatig staat voor: een of twee regelafwijkingen 4. Vaak tot zeer vaak staat voor: geen enkele regelafwijking</p>	
2.3 Examinatoren zien toe op de toegestane de richttijd van de opdrachten en handelen volgens de richtlijnen bij overschrijding.	Ja 0 Nee 0
Aandachtspunten:	Ja Nee
- Examinatoren organiseren de tijds waarneming van het examen en zien toe op de toegestane en op de richttijden.	+ -
- Examinatoren handelen volgens de richtlijnen bij overschrijding van de toegestane tijd. Juist ook daar waar de opdracht draait om werktempo.	+ -
- Examinatoren houden zich aan de richttijden, tenzij een schoolspecifieke situatie vraagt om afwijking hiervan.	+ -
- Afwijking van richttijden vanwege een schoolspecifieke situatie geldt dan voor alle kandidaten van een school.	+ -
- De examinerator verantwoordt zich in een proces verbaal over de afwijking van de richttijd.	+ -
<p>Gebruikswijzer: Met toegestane tijd bedoelen we de maximaal periode waarin leerlingen aan een opdracht mogen werken volgens het examen. Deze zijn bijvoorbeeld bedoeld om het werktempo van leerlingen te kunnen examineren. De richtlijnen schrijven voor wat te nemen stappen zijn bij overschrijding van de toegestane tijd. Dat kan bijvoorbeeld zijn het staken van de opdracht of doorwerken maar aftrek van punten door de overschrijding.</p> <p>Ook is er sprake van richttijden waar scholen zich in principe aan moeten houden, tenzij de schoolspecifieke situatie vraagt om meer tijd. (Bijvoorbeeld als leerlingen moten wachten voor het gebruik van een bepaalde machine). Scholen moeten alle leerlingen op school dan even veel tijd gunnen. Bij overschrijding van de richttijden, moet dit vermeld worden in een proces verbaal van het examen. Aan de voorwaarden is voldaan als vier van de vijf voorwaarden met ja beantwoord is.</p> <p>1. Niet of nooit staat voor: vijf of meer regelafwijkingen 2. Af en toe staat voor: drie of vier regelafwijkingen 3. Regelmatig staat voor: een of twee regelafwijkingen 4. Vaak tot zeer vaak staat voor: geen enkele regelafwijking</p>	

3. Beoordeling examen. Examinatoren beoordelen de kandidaten volgens de norm en in samenspraak.	
3.1 Examinatoren beoordelen de kandidaten volgens de norm.	Ja 0 Nee 0
Aandachtspunten:	1 Niet of nooit 2 Af en toe 3 Regelmatig 4 (Zeer) vaak 1 2 3 4
- De examiner hanteert <u>alle</u> beoordelingsaspecten (geen weglatingen)	0 0 0 0
- De examiner hanteert <u>alleen</u> de beoordelingsaspecten die op het correctievoorschrift aangegeven zijn (geen eigen en andere aspecten)	0 0 0 0
- De examiner oordeelt volgens de norm (dus niet strenger dan het correctievoorschrift voorschrijft).	0 0 0 0
- De examiner oordeelt volgens de norm; (dus <u>niet</u> soepeler dan het correctievoorschrift voorschrijft).	0 0 0 0
Gebruikswijzer: examinatoren ontvangen een correctievoorschrift dat beschrijft welke aspecten op welke wijze beoordeeld moeten worden. Examinatoren dienen zich te houden aan het voorschrift. Het correctievoorschrift bestaat uit 'Regels voor de beoordeling', 'Algemene regels', 'Vakspecifieke regels', 'Beoordelingsmodel', 'Beoordelingsschema', 'Toelichting bij het beoordelingsschema', 'Berekening cijfer' en 'informatie over het inzenden van de scores'. Mocht het voorkomen dat een examiner vragen heeft over de beoordeling of tegen een probleem aanloopt, dan dient deze contact op te nemen met de Examen en Toetslijn van het CvTE, die gedurende de afnameperiode bereikbaar is. Alleen voldoende als de vier aandachtspunten met een vier beoordeeld zijn. (Opgeteld 16 punten). 1. Niet of nooit staat voor: vijf of meer regelafwijkingen 2. Af en toe staat voor: drie of vier regelafwijkingen 3. Regelmatig staat voor: een of twee regelafwijkingen 4. Vaak tot zeer vaak staat voor: geen enkele regelafwijking	
3.2 De school wijst een eerste en tweede examiner aan die gelijke zeggenschap hebben en in onderling overleg de resultaten van de kandidaten beoordelen.	Ja 0 Nee 0
Aandachtspunten:	Ja Nee
- Er zijn zowel een eerste als een tweede examiner aangewezen;	+ -
- De eerste en tweede examiner beoordelen de kandidaten en stellen in onderling overleg het examenresultaat vast.	+ -
- De tweede examiner heeft een gelijke zeggenschap bij de beoordeling.	+ -
Gebruikswijzer: Een tweede examiner is verplicht aanwezig bij de beoordeling. Tijdens de afname hoeft deze niet aanwezig te zijn. Deze indicator is voldoende als alle aandachtspunten aanwezig zijn en dus met ja beantwoord.	

BIJLAGE 4. Resultaten randvoorwaarden en bijvangst

I. Scholing

Ongeveer een kwart van de examinatoren geeft aan dat zij scholing hebben gevolgd die gericht was op het examineren. De verschillen tussen de diverse vakken zijn hierbij groot. Bij het vak landbouw breed heeft 45% de examinatoren scholing gevolgd. Bij zorg en welzijn iets meer dan 10%. Bij handel en verkoop is dat ongeveer één op de vijf.

Tabel 26. Scholing in examineren volgens examinatoren in percentages

	Handel en verkoop	Zorg en Welzijn	Landbouw
Ja	19	11	45
Nee	77	82	52

^{*)} Noot: waar totaal percentage afwijkt van 100, was situatie onvoldoende duidelijk voor beoordeling

II. Herkansing

Bij ongeveer een kwart van de onderzochte scholen kunnen leerlingen het hele examen herkansen op ongeveer 75% examenonderdelen. Kandidaten bij twee scholen kregen meerdere herkansingsmogelijkheid. Deze scholen beroepen zich op het examenbesluit VO artikel 51, lid 1 waarin niet duidelijk genoeg naar voren zou komen komt hoe vaak een leerling kan herkansen. Iets meer dan 10% van de examinatoren staat toe dat leerlingen een voldoende gemaakt cspe of een onderdeel daarvan herkanst om een hoger cijfer te halen.

Tabel 27. Herkansingsmogelijkheden die geboden worden in percentages

	Percentage
Herkansen van het volledige praktijkexamen	24
Herkansen van één of meer maar niet alle examenonderdelen	74
Geen herkansingsmogelijkheden	1

Ter voorbereiding op de herkansing moet 23% van de leerlingen het doen zonder uitleg of hulp bij het oefenen met examenopdrachten uit eerdere jaren. 35% kan extra uitleg krijgen, 12% kan alleen oefenen met eerdere examenopdrachten en 29% van de leerlingen kan zowel oefenen als extra uitleg krijgen. Het gebeurde volgens examinatoren in 2016 niet dat voor de herkansing werd geoefend met het cspe 2016. Voor de herkansing kent het cspe geen andere versies voor de praktijkopdrachten en deze zijn dus identiek aan de het reeds gemaakte examen en al bekend bij de kandidaten. De theoretische mini-toets die ook onderdeel uitmaakt van het cspe kent wel meerdere varianten.

Tabel 28. Voorbereiding op herkansing

	Percentage
geen	23,0
alleen extra uitleg	35
alleen oefenen met examenopdrachten	12

III. Hanteren richtlijnen toegestane- en richttijd

Examinatoren hanteren de toegestane- en de richttijd van de opdrachten en handelen volgens de richtlijnen bij overschrijding. Er is onderzocht in hoeverre examinatoren de tijdswaarneming organiseren en de richtlijnen omtrent tijd hanteren.

Gemiddeld genomen houdt 98% van de onderzochte scholen zich aan de richtlijnen omtrent de toegestane- en richttijd van het examen. Bij één school kregen leerlingen zonder duidelijke reden een kwartier extra voor een opdracht.

IV. Meninge correctievoorschrift

We hebben examinatoren gevraagd hoe zij aankijken tegen het correctievoorschrift en of deze voldoende duidelijk zijn. 62% van de kandidaten beschouwt het correctievoorschrift als voldoende duidelijk. 38% van de examinatoren vindt het voorschrift niet in alle gevallen voldoende duidelijk. Als hen gevraagd wordt dit nader toe te lichten, geven zij aan dat het correctievoorschrift multi-interpretabel kan zijn en ruimte voor discussie overlaat, dat de voorschriften erg uitgebreid zijn, dat het format niet overzichtelijk is, dat de puntentelling onduidelijk is of beter anders zou kunnen zijn, er op praktische punten wordt beoordeeld en niet op kwaliteit, leerlingen niet worden beoordeeld op wat ze hebben geleerd of het correctievoorschrift niet helemaal overeenkomt met de instructie. We kwamen niet tegen dat examinatoren het correctievoorschrift onwerkbaar vonden, maar wel dat het volgens hen op punten verbeterd kan worden. Slechts twee examinatoren van 87 gebruiken 'eigen' beoordelingsmiddelen naast het beoordelingsschema. Zij deden dit als een tussenstap bij de beoordeling om de oordelen later over te nemen op het beoordelingsformulier en één maal omdat het beoordelingsformulier onduidelijk zou zijn. Overigens wordt alle examinatoren geadviseerd om het examen zelf van tevoren te maken en als er onduidelijkheden zijn om te bellen met de Examenlijn voor advies en raad.

Tabel 29. Duidelijkheid van het correctievoorschrift volgens examinatoren

	Frequentie	Percentage
Ja	54	62
Nee, niet in alle gevallen	33	38
Totaal	87	100

V. Beoordelen in samenspraak

In het Examenbesluit VO staat dat de beoordeling van het cspe tevens plaats vindt door een tweede examiner. De tweede examiner beoordeelt het resultaat van de opgaven, alsmede de verrichtingen van de kandidaat zoals blijkend uit de in het eerste lid bedoelde schriftelijke vastlegging daarvan. We hebben beoordeeld of:

1. Er zowel een eerste als tweede examinerator is aangewezen door het bevoegd gezag
2. De eerste en tweede examinerator in onderling overleg het resultaat vaststellen
3. De examineratoren gelijke zeggenschap hebben bij de beoordeling.

Uit onderzoek blijkt dat 95% van de scholen aan de regels omtrent het aanwijzen van een tweede examinerator voldoen. Bij 98% van de onderzochte scholen is er zowel een eerste als een tweede examinerator aangewezen. Bij 94% van de onderzochte scholen is ook een tweede examinerator aangewezen. Deze heeft gelijke zeggenschap bij de beoordeling in 95% van de examens. In 87% van de examens is de tweede examinerator aanwezig bij alle praktijkopdrachten. 10% van de tweede examineratoren is aanwezig bij een deel van de praktijkopdrachten. En in 2% van de examens was er in z'n geheel geen tweede examinerator aanwezig. Scholen waar dat werd geconstateerd, kregen een herstelopdracht van de Inspectie.

Tabel 30. Aanwezigheid van tweede examinerator bij afname en beoordeling praktijkopdrachten volgens examineratoren

	Frequentie	Percentage
Nee	2	2
Ja, bij een deel van de praktijkopdrachten	9	10
Ja, bij alle praktijkopdrachten	76	87
Totaal	87	100

Bij zorg en welzijn breed waren in alle gevallen tweede examineratoren aangewezen die betrokken waren bij de beoordeling die in samenspraak verliep waarbij zij gelijke zeggenschap hadden. Bij landbouw breed was dat het geval 97% en bij handel en verkoop 90%. Het aanwijzen van een tweede examinerator is voor de meeste examens landbouw breed en handel en verkoop gebeurd. Bij beide vakken ging het om een percentage dat hoger ligt dan 97% (Beiden in één geval niet). Het in onderling overleg vaststellen van het examenresultaat waarbij beide examineratoren gelijke zeggenschap hadden, gebeurde bij handel en verkoop in 90% van de examens. Bij Landbouw breed was dat 97%. Scholen die geen tweede examinerator hadden aangewezen die in onderling overleg het examenresultaat vaststelden, kregen een herstelopdracht van de Inspectie.

Tabel 31. Aanwezigheid van tweede examinerator bij afname en beoordeling praktijkopdrachten volgens examineratoren per vak

	Handel en verkoop		Zorg en Welzijn		Landbouw	
	Freq.	Perc.	Freq.	Perc.	Freq.	Perc.
Nee	1	3	0	0	1	3
Ja, bij een deel v/d praktijkopdrachten	4	12,9	3	11,1	2	7

Ja, bij alle	26	84	24	89	26	90
praktijkopdrachten						
Totaal	31	100	27	100	29	100

Bijlage 5. Beslisregels toezicht Centraal en Schriftelijk Praktisch Examen 2016

Om te bepalen of een school voldoet of niet voldoet aan de richtlijnen zijn beslisregels opgesteld. In principe dienen scholen te voldoen aan alle richtlijnen van het examen en zijn afwijkingen onacceptabel.

De richtlijnen zijn geordend in drie domeinen, die ieder bestaan uit voorwaarden. De voorwaarden zijn onderverdeeld in aandachtspunten. De domeinen zijn:

1. Voorbereiding examen en herkansing (1.1, 1.2),
2. Afname (2.1, 2.2, 2.3),
3. Beoordeling. (3.1, 3.2)

Deze domeinen bestaan uit zeven voorwaarden, die weer bestaan uit meerdere aandachtspunten. De voorwaarden zijn:

- 1.1 De school heeft procedures opgesteld voor de borging van een betrouwbaar examen (ja/nee oordeel)
- 1.2 De school leeft de procedures na, zorgt dat het examen geheim blijft en dat de kandidaten tijdig de benodigde en toegestane informatie krijgen voor de afname. (Ja/nee oordeel)
- 2.1 De examinerator laat de opdrachten uitvoeren zoals deze bedoeld zijn. (1,2,3,4 oordeel) **MOET VOLDOENDE ZIJN**
- 2.2 Kandidaten leggen het examen zelfstandig en zonder hulp af. (1,2,3,4 oordeel) **MOET VOLDOENDE ZIJN**
- 2.3 Examineratoren zien toe op de toegestane tijd en de richttijd van de opdrachten en handelen volgens de richtlijnen bij overschrijding.(Ja/nee oordeel)
- 3.1 Examineratoren beoordelen de kandidaten volgens de norm. (1,2,3,4 oordeel) **MOET VOLDOENDE ZIJN**
- 3.2 De school wijst een eerste en tweede examinerator aan die gelijke zeggenschap hebben en in onderling overleg de resultaten van de kandidaten beoordelen. (Ja/nee oordeel)

Voldoen, vrijwel volledig voldoen, niet voldoen

Scholen die alle zeven aandachtspunten voldoende hebben, voldoen aan de examenrichtlijnen.

Omdat het een praktisch examen betreft kan het zijn dat de context maakt dat er afgeweken wordt. Daarom is de categorie 'de school voldoet vrijwel volledig aan de richtlijnen' toegevoegd. Het gaat dan om maximaal één onvoldoende voorwaarde. Dit geldt niet bij de voorwaarden 2.1, 2.2 of 3.1. Deze moeten voldoende zijn. Van de voorwaarden 1.1, 1.2, 2.3 of 3.2 mag er maximaal één onvoldoende zijn om toch 'vrijwel volledig aan de richtlijnen te voldoen'.

Een school voldoet niet als meer dan één voorwaarde onvoldoende wordt beoordeeld of als voorwaarde 2.1, 2.2, of 3.1 onvoldoende is.

Onderzoekers hebben de professionele ruimte om beredeneerd af te wijken van deze beslisregels.

SCHEMATISCHE WEERGAVE BESLISREGELS

1. Voorbereiding examen en herkansing. De school borgt de kwaliteit van het centraal schriftelijk en praktisch examen (cspe).	Voldoende Ja 0 Nee 0	<u>BESLISREGELS:</u>
1.1 De school heeft procedures opgesteld voor de borging van een betrouwbaar examen.	Ja 0 Nee 0	Voldoende als de eerste twee aandachtspunten met ja beantwoord zijn.
Aandachtspunten	Ja Nee	

- De verantwoordelijkheid voor het bewaken van de kwaliteit van de afname van het cspe is duidelijk belegd.	+ -	
- De school heeft regels opgesteld over de afname van het cspe (in ieder geval over geheimhouding, beoordeling, aanstellen 2e examiner, hanteren richtlijnen en normen).	+ -	
- Het bevoegd gezag ziet toe op de naleving van de schoolregels op dit gebied.	+ -	
- De school stelt een examensecretaris aan. Deze organiseert de afname van de examens zodanig dat de kandidaten een eerlijke kans hebben om het examen te halen.	+ -	

1.2 De school leeft de procedures na, zorgt dat het examen geheim blijft en dat de kandidaten tijdig de benodigde en toegestane informatie krijgen voor de afname.		Voldoende als aan alle aandachtspunten is voldaan.
Aandachtspunten	Ja 0 Nee 0	
	Ja Nee	
- De examiner of gemachtigde tekent voor de ontvangst en geheimhouding van het examen (interview en protocol).	+ -	
- De school bewaart het examen in een kluis (interview en protocol).	+ -	
- De examiner verstrekt vooraf alleen de algemene informatie over het cspe aan leerlingen. De kandidaten hebben de te maken examenopdrachten niet ingezien voor het examen begint en zien het examen alleen in tijdens het examen (bij een herkansing niet anders dan tijdens het eerste tijdvak) (interview en protocol).	+ -	
- De examiner reikt het examen uit aan het begin van het examen en neemt alle examens in na het examen (observatie, interview en protocol).	+ -	
- De kandidaten verkrijgen het benodigde materiaal conform de richtlijnen (interview en protocol).	+ -	
- De examiner zorgt voor een examenafname die veilig en hygiënisch is en die het milieu niet onnodig belast (protocol, observatie, interview).	+ -	

2. Afname examen. De school laat kandidaten de opdrachten uitvoeren zoals aangegeven en binnen de gestelde tijd.		<u>BESLISREGELS</u>
2.1 De examiner laat de opdrachten uitvoeren zoals deze bedoeld zijn. Aandachtspunten:	1 Niet of nooit 2 Af en toe 3 Regelmatig 4 (Zeer) vaak 1 2 3 4	2.1 Voldoende als bij beide aandachtspunten twee keer de score vier toegekend wordt. (Opgeteld acht punten)
- De examiner houdt zich strikt aan de manier waarop de opdrachten bedoeld zijn en wijkt <u>niet</u> af van de manier waarop de opdrachten moeten worden uitgevoerd.	0 0 0 0	
- De kandidaten gebruiken <u>uitsluitend</u> materiaal, gereedschap en/of hulpmiddelen die zijn aangegeven in de toelichting voor de examiner.	0 0 0 0	
2.2 Kandidaten leggen het examen zelfstandig en zonder hulp af. Aandachtspunten:	1 Niet of nooit 2 Af en toe 3 Regelmatig 4 (Zeer) vaak 1 2 3 4	2.2 Voldoende als bij beide aandachtspunten twee keer de score vier toegekend wordt (opgeteld acht punten)
- Kandidaten leggen het examen af op eigen kracht en krijgen <u>geen</u> hulp van de examiner.	0 0 0 0	
- De kandidaten leggen het examen zelfstandig af en helpen elkaar niet.	0 0 0 0	
2.3 Examinatoren zien toe op de toegestane tijd en de richttijd van de opdrachten en handelen volgens de richtlijnen bij overschrijding. Aandachtspunten:	Ja Nee	2.3 Voldoende als vier van de vijf aandachtspunten met 'ja' beantwoord zijn.

- Examinatoren organiseren de tijdswaarneming van het examen en zien toe op de toegestane tijd en op de richttijden.	+ -	
- Examinatoren handelen volgens de richtlijnen bij overschrijding van de toegestane tijd.	+ -	
- Examinatoren houden zich aan de richttijden, tenzij een schoolspecifieke situatie vraagt om afwijking hiervan.	+ -	
- Afwijking van richttijden vanwege een schoolspecifieke situatie geldt dan voor alle kandidaten van een school.	+ -	
- De examinerator verantwoordt zich in een proces verbaal over de afwijking van de richttijd.	+ -	

		<u>BESLISREGELS:</u>
3. Beoordeling examen. Examinatoren beoordelen de kandidaten volgens de norm en in samenspraak.		Voldoende als 3.1 en 3.2 voldoende zijn.
3.1 Examinatoren beoordelen de kandidaten volgens de norm.	1 Niet of nooit 2 Af en toe 3 Regelmatig 4 (Zeer) vaak	3.1 Voldoende als vier keer de maximumscore (4) wordt toegekend (opgeteld 16 punten)
Aandachtspunten:	1 2 3 4	
- De examinerator hanteert <u>alle</u> beoordelingsaspecten (geen weglatingen).	0 0 0 0	
- De examinerator hanteert <u>alleen</u> de beoordelingsaspecten die op het correctievoorschrift aangegeven zijn (geen eigen en andere aspecten).	0 0 0 0	
- De examinerator oordeelt volgens de norm (dus niet strenger dan het correctievoorschrift voorschrijft).	0 0 0 0	
- De examinerator oordeelt volgens de norm (dus <u>niet</u> soepeler dan het correctievoorschrift voorschrijft).	0 0 0 0	

3.2 De school wijst een eerste en tweede examinerator aan die gelijke zeggenschap hebben en in onderling overleg de resultaten van de kandidaten beoordelen.		3.2 voldoende als drie aandachtspunten met 'ja' beantwoord zijn.
Aandachtspunten:	Ja Nee	
- Er zijn zowel een eerste als een tweede examinerator aangewezen;	+ -	
- De eerste en tweede examinerator beoordelen de kandidaten en stellen in onderling overleg het examenresultaat vast.	+ -	
- De tweede examinerator heeft een gelijke zeggenschap bij de beoordeling.	+ -	